

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pozorovatelná slepota v urbánním světě: Proměna vztahu společnosti ke
světlu

Visible blindness in the urban world: The society in relation to light then and
now

Václav Pata

Vedoucí práce: doc. MgA. Michal Sedlák, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy,
střední školy a základní umělecké školy - výtvarná výchova

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Pozorovatelná slepota v urbánním světě: Proměna vztahu společnosti ke světlu* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 4. 12. 2022

Rád bych poděkoval docentovi Michalovi Sedlákovvi za vedení práce. Kde by nade mnou jiní zlomily* i hůl, docent Sedlák přetpěl moje věčné odkládání a změny v koncepci práci. Byl mi oporou a poskytl mi cenné rady a podněty během našich konzultací. Dále bych rád poděkoval Martině Johnové a Barboře Kropáčkové za příležitosti, které mi poskytly ve Veřejném sálu a Galerii Hraničář.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje městu v čase a době umělého osvětlení. Za výchozí bod si bere světelné znečištění. Základní příčiny a dopady nadměrného osvětlování tvoří základ pro pracovní listy *Zapomenutá tma*, jež vznikly ve spolupráci s Veřejným sálem Hraničář jako vzdělávací materiál k výstavnímu cyklu *Světlo*. Spolu s listy vznikla také potřeba získané poznatky rozšířit a aplikovat na konkrétní situaci.

K tomu účelu jsem si vybral Obchodní dům Prior a Kulturní středisko Corso v městské části Krásné Březno. Od výběru místa se odvíjel také další směr teoretické části textu. Prostřední část diplomové práce přibližuje současné město ze dvou zásadních úhlů. Nejprve se pokusí zodpovědět otázku, co má na svědomí současnou podobu nočního města. Zbytek se věnuje budování veřejných prostranství s ohledem na jejich noční provoz. Závěrečná kapitola se zabývá objektem Corsa. Nejprve se snaží nahlédnout objekt v kontextu městské části Krásné Březno a městskou část nahlíží v kontextu města Ústí nad Labem. Získané informace jsou použity při prezentaci možných scénářů dalšího využití Corsa a v umělecko-didaktické praxi. Celkem jsou představeny tři scénáře a tři autorské výstupy.

Důležitým prvkem celé práce je snaha vymanit se z antropocentrického vnímání krajiny města a poukázat na ostatní uživatele urbánních prostor a hledání rovnováhy mezi vším obyvatelstvem města.

KLÍČOVÁ SLOVA

Světlo, Tma, Noc, Umělé osvětlení, Světelné znečištění, Spánek, Veřejný prostor, Krásné Březno

ABSTRACT

The diploma thesis is focused on city in time and age of artificial lighting. It takes the issue of light pollution as its starting point. Elementary sources and consequences of over-lighting are used as a base for the Forgotten Dark worksheets. The sheets were created in collaboration with Veřejný sál Hraničár (Public Hall Hraničář) as an educational material for the gallery cycle Light. Together with the sheets, a need to widen my knowledge and apply it to a specific situation arose.

I picked Obchodní dům Prior and Kulturní středisko Corso (Shopping Mall Prior and Culture Center Corso) in the neighborhood of Krásné Březno for that purpose. The pick of the place directed the development of the themes of the theoretical part of the thesis. The middle part of the thesis is trying to show contemporary city from two essential angles. Firstly, I tried to answer the question about sources of the shape contemporary city has taken upon itself. The rest is focused on building public spaces in regard to their nighttime flow. The final chapter is exploring the object of Corso. At first It is trying to take a look at the context of the city part of Krásné Březno, then it is taking a look at the city part in context of Ústí nad Labem. The gathered information is used for a presentation of possible future of Corso scenarios and in an artist-didactic practice. Three different scenarios and three creative outputs are presented altogether.

KEYWORDS

Light, Darkn(ess), Night, Artificial Lighting, Light Pollution, Sleep, Public Space, Krásné Březno

Obsah

Úvod.....	8
1 Světelné znečištění.....	12
1.1 Příčiny světelného znečištění.....	13
1.2 Dopady světelného znečištění.....	14
1.2.1 Viditelnost hvězdné oblohy.....	14
1.2.2 Dopad světelného znečištění na živou přírodu.....	15
1.2.3 Dopad světelného znečištění na člověka.....	16
1.3 Jak předcházet světelnému znečištění.....	17
1.4 Zapomenutá tma.....	18
1.4.1 Proces vzniku pracovních listů.....	18
1.4.2 Srovnání s dalšími pracovními listy.....	21
1.4.3 Vzdělávací program k pracovním listům.....	22
1.4.4 Scénář vzdělávacího programu k pracovním listům.....	23
1.4.5 Evaluace vzdělávacího programu k pracovním listům.....	25
1.4.6 Evaluace pracovních listů.....	26
2 Města osvětlená pro lidi.....	29
2.1 Non-stop město.....	29
2.1.1 Strach ze spánku.....	31
2.2 Zohlednění městského měřítka při vytváření městských prostorů.....	32
2.2.1 Město osvětlené na úrovni očí.....	33
2.2.2 Drobná polemika s antropocentrickým přístupem Jana Gehla.....	34
3 Noc na Corsu.....	36

3.1 Obraz Krásného Března.....	37
3.2 Příklady využití objektu.....	43
3.3 Utopie (pl.).....	46
3.3.1 Participační fantasie.....	47
3.3.2 Beton se vyrábí z písku.....	50
3.4 Tři elegie pro dvoranu.....	52
3.4.1 Interaktivní světelná procházka.....	54
3.4.2 Městský mobiliář pro hmyz.....	60
3.4.3 Samoobslužná naučná stezka.....	66
Závěr.....	71
Seznam použitých informačních zdrojů.....	72
Seznam příloh.....	76

Úvod

Nedávno jsem viděl film o cestách¹. Vrstevnatá esej po mnoha nečekaných zatáčkách dospěla k obrazu řidičky Vandy v dopravní zácpě někde uprostřed betonové džungle. Z autorádia hraje opera. Vanda nazývá operu a situaci dvěma vrcholy civilizace. Lidé po vykonání zdoluhavého náročného úkonu rádi mluví o cestách. Já bych nazval moje psaní diplomové práce bojem. Padlo původní téma. Padlo několik termínů odevzdání. Padly dva roky. Co má vzniknout ze vší té zkázy? Nelze se divit, že výsledek se kriticky vymezuje vůči podobě civilizace, kterou získala od dob průmyslové revoluce. Samotný název práce v sobě skrývá dva významy. Způsob, jakým světelné znečištění znemožňuje pozorovat svět kolem nás v přirozené tmě, a neudržitelný svět globální nadprodukce slepý k varovným signálům přírody. Svět, ve kterém se omezení našeho těla stávají přítěží.

V minulém roce jsem se podílel konceptem na pracovních listech *Zapomenutá tma* pro Veřejný sál a Galerii Hraničář. Listy vznikly jako doprovod k výstavnímu cyklu *Světlo*. Více než samotnou výstavu reflektovaly témata doprovodného programu, zejména světelné znečištění a diskurz spánkové hygieny. V prvním případě jsem se opřel zejména o materiály Odborné skupiny pro tmavé nebe a konzultaci s jejím členem Pavlem Suchanem. U spánkové hygieny jsem vyšel z přednášky o cirkadiálních rytmech a vlivu modrého světla na zdravý spánek Hynka Medřického.²

V následujícím textu vycházím z poznatků získaných prací na pracovních listech a rozvíjím je několika klíčovými směry. Vedle vlivu světelného znečištění na životní prostředí se zabývám také širšími společenskými a ekonomickými souvislostmi umělého osvětlování a jeho dopadem na život ve městě a proměnu vnímání času, kterou to přineslo.

Světelné znečištění jsem chtěl prozkoumat v terénu. Důležité pro mě bylo vybrat si konkrétní místo ve městě a věnovat se mu. Z výběru místa vychází, z jakého úhlu pohledu se na něj dívám. Zrovna jsem tou dobou bydlel v Krásném Březně, jedné z místních částí Ústí nad Labem. Lokalita má celou řadu problémů. Některé vycházejí z jejího post-

1 Za jak dlouho začnou psa pálit pacičky když vystoupí na dálnici [film]. Režie Anna PETRUŽELOVÁ. Česko, 2022.

2 MEDŘICKÝ, Hynek. Vliv světla na živé organismy. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 7. 5. 2021 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://youtu.be/AFz62HSlltQ>

industriálního charakteru a oddělení od hlavní části města. Líbila se mi také atmosféra opuštěných ulic po setmění.

V minulých dekádách vznikly minimálně dvě studie, které měly kompletně změnit charakter čtvrti. V roce 2011 zakončila Barbora Mikulášková studium architektury projektem revitalizace Krásného Března a Neštěmic. Návrh počítá se zbořením industriálních zón i většiny staré zástavby. Nahradit by je měly atraktivní novostavby. Na webových stránkách projektu k tomu píše:

„Krásné Březno a Neštěmice, které tvoří velmi důležitou vstupní lokalitu do města by se měly v budoucnu dočkat lepšího vzhledu a především kvalitnějšího využívání ploch pro podnikání.“³

O něco zajímavější změnu by do čtvrti přinesl záměr Lva Lauermana z regulačního plánu z devadesátých let. Spočívá v zavedení parkové osy rovnoběžné k hlavní ulici Drážďanská.⁴ Někde zde se zrodil můj nápad na propojení světelného znečištění a ohleduplnosti k přírodě s projektem, na kterém jsem tehdy participoval. *Corso pro nás* v rámci svých snah vyvolat diskuzi kolem brutalistického oblastního střediska v Krásném Březně, jež tehdy město plánovalo přestavit bez ohledu na potřeby místního obyvatelstva za nemalé peníze, vytvořilo dvě možné vize objektu.

Vytvořil jsem vizi třetí, až absurdně ohleduplnou k přírodě. A zní vyšlo i zadání praktické části práce. Pojmout noční prostor skrz uměleckou praxi a poznatky didakticky transformovat.

Cíl práce

Chtěl bych představit, propojit a reflektovat skrz teoretické odkazy a umělecké zkoumání témata, jimž jsem se v poslední době věnoval. Samotné světelné znečištění se mi zdálo pro převedení do vlastního autorského vyjádření problému příliš abstraktní a vzdálené od mých každodenních problémů. Cílem této práce bylo ho ukotvit v konkrétním kontextu skrz uměleckou a vzdělávací praxi. K tomu se nabízelo využít participační projekt *Corso pro*

3 Vize. *Krásné Březno a Neštěmice: Revitalizace* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <http://krasnebrezno.cz/vize.html>

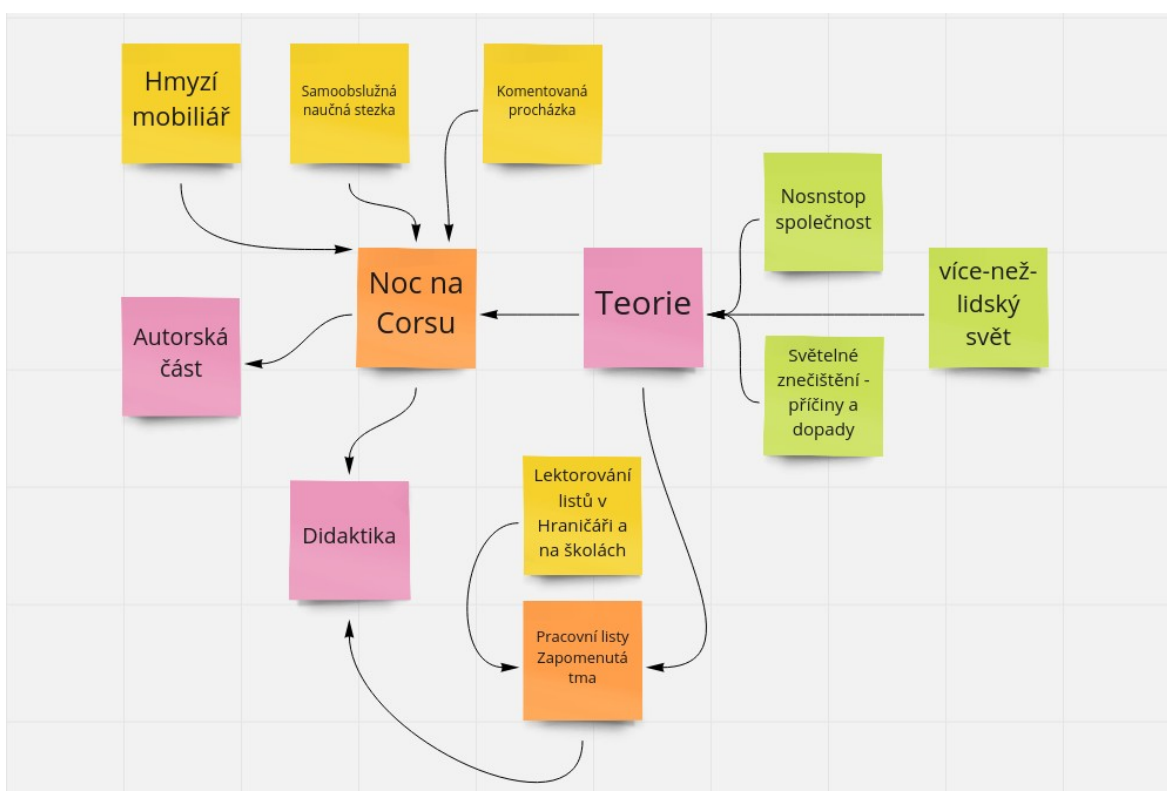
4 Regulace Krásného Března. *Ústí-Aussig.net* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.usti-aussig.net/clanky/cist/nazev/4-o-projektu>

nás a hodiny strávené na dvoraně bývalého oblastního střediska. V ideálním případě vznikne dílo

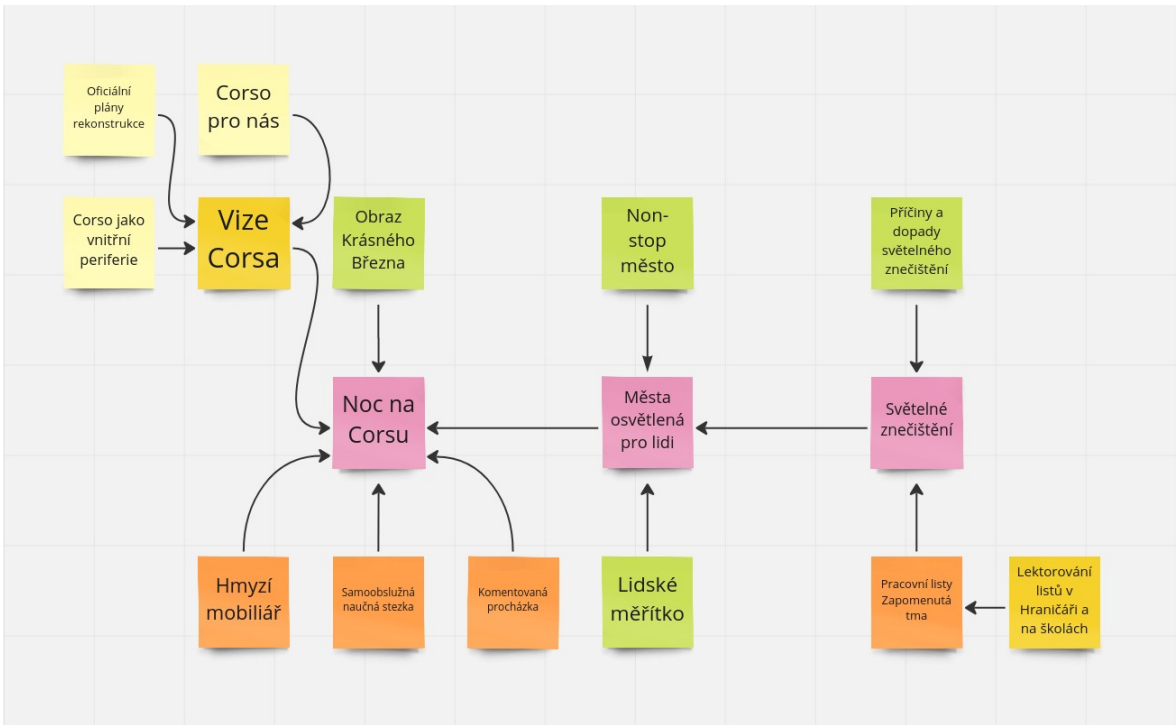
Myšlenkové mapy

V průběhu práce vzniklo několik myšlenkových map, které mi pomohly vizualizovat si témata a strukturu práce. Rozhodl jsem se dvě finální přiložit pro usnadnění orientace se v práci.

První ze dvou zde přiložených ukazuje tři hlavní složky práce (teorii, didaktiku a autorskou část) a jejich napojení na praktické výstupy. Oranžová prezentuje projekty, žlutá dílčí části projektů. Zelenou barvu mají okruhy, z kterých čerpá teorie.

Druhá vznikala už v průběhu psaní. Obsahuje tedy stejné kapitoly jako závěrečná práce (růžové lístečky). Zelená opět představuje teoretické rámce, tentokrát už rozdělené do jednotlivých kapitol. Oranžová reprezentuje praktické výstupy. Žluté lístečky spojuje, že v diplomové práci mají spíše pomocnou roli při rozvíjení celkové myšlenky kapitoly.

1 Světelné znečištění

Dostáváme se do pozice, kdy plně prožíváme dopady intenzivního využívání naší planety bez ohledu na její potřeby. V současné společnosti jsme až na výjimky ztratili napojení na přírodu a přestali jí chápat jako něco většího než my sami. Tento úhel pohledu stále najdeme jen u několika málo společenství, která si neprošla intenzivní industrializací a paralelně k většinové společnosti si tak zachovala své původní životní rytmy a vnímání světa kolem sebe. Většinou odlehlé komunity si zachovaly tmu. My si často ani neuvědomujeme, jak moc se naše noc liší od té jejich.

Světelné znečištění představuje jen jeden z mnoha dopadů lidského působení na životní prostředí. Ve srovnání s dopady nadměrné těžby, používání fosilních paliv a hromad plastového odpadu v oceánech se nejeví jako náš hlavní problém. Přesto si je hned ze začátku potřeba uvědomit, že šetrné osvětlování může globálně výrazně snížit spotřebu elektrické energie a přispět tak k transformaci sektoru na obnovitelné zdroje. Omezování plýtvání světlem se projeví nejen odbouráním negativních vlivů světelného znečištění. Vyžaduje totiž, stejně jako řešení dalších závažných zátěží životního prostředí, změnu přístupu a s ní spojenou transformaci směrem k nerůstu.

Světelné znečištění se projevuje zejména na dvou úrovních. Za prvé dochází k šíření světla vzduchem a třeba u nás jsou i na nejdlehljších místech k vidění nad obzorem světelné kupole. Rozptýlené světlo má za následek špatnou viditelnost noční oblohy a také vliv na životy volné zvěře. Druhou úroveň jsou jednotlivé zdroje světla a skupiny světel, které zásadně ovlivňují přírodu ve svém bezprostředním okolí. Pavel Suchan uvádí, že za rok se na území České Republiky vysvítí do nevyužitých směrů světlo za 2 miliardy korun.⁵

Fenomén světelného znečištění jsem bral jako výchozí bod při tvorbě konceptů pracovních listů *Zapomenutá tma* pro Galerii Hraničář, avšak už v průběhu práce jsem je rozšířil o další témata, která souvisí s intenzivním využíváním světla lidmi jako je správná světelná hygiena.

V této kapitole přiblížím konkrétní příčiny a dopady světelného znečištění. Dále se budu věnovat *Jednoduché osvětlovací příručce* ministerstva životního prostředí. Jedná se o

5 SUCHAN, Pavel. Světelné znečištění. *Hraničář 2020-2021*. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2021, s. 14.

základní manuál k dobré osvětlovací praxi. Nakonec popíšu proces tvorby listů, následně je podrobím analýze a použiji autoreflektivní nástroje k evaluaci práce s nimi.

1.1 Příčiny světelného znečištění

Hlavní příčinou je nadměrné osvětlování nevhodnými a špatně směřovanými světelnými zdroji. V první řadě v noci osvětlujeme místa, jež osvětlovat nepotřebují vzhledem k tomu, že na nich tou dobou probíhá pouze minimální nebo žádná aktivita. Na okrajích měst vyrůstají stále další a další montované sklady s non-stop provozem. Často produkují stejně světla jako menší města.⁶ Parkoviště u zavřeného supermarketu se díky osvětlení nestává bezpečnějším, naopak předem varuje případného zloděje, že se blíží policie. Ve jménu bezpečí osvětlujeme odlehle cesty a silnice. Bezpečnost cest vzdálených od lidí se díky osvětlení příliš nezvyšuje.

Je pravda, že některé západní státy dokonce osvětlují svou síť dálnic a zejména jejich nejfrekventovanější úseky, to ovšem neznamená, že se jedná o dobrou praxi. Takové silnice se stávají přehlednějšími, ale stále počítají se světem vybudovaným kolem individuální motorizované dopravy. V posledních letech sice vznikaly nové osvětlené úseky, ale například část Belgie se vydala opačným směrem a dálnice začala pro ekonomickou náročnost zhasínat.⁷

Dalším příkladem zbytečného osvětlování je světelná reklama. Ta nevytváří přehlednější nebo bezpečnější situaci. Naopak vzniká světelný smog. V lepším případě rozruší neon v centru města naši pozornost při chůzi, v horším nasvícený billboard vyruší unaveného řidiče při pozdní jízdě po silnici. Potřeba je zmínit, že velkoplošné reklamy jsou často nasvíceny silnými reflektory odspoda. Tento proud světla může chytit kolem letící ptáky do světelné pasti.

Za zbytečné světlo považuji nasvícení památek, přírody a zejména soukromých objektů, hotelů a podobně. Mnohé z nasvícených objektů jsou nasvícené nevhodně a necitlivě k

6 BAREŠ, Michal. Hledání tmy. *Hraničář 2020-2021*. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2021, s. 15.

7 NOVÁK, Pavel. Z belgických dálnic mizí osvětlení, elektřina je drahá. In: *Český Rozhlas* [online]. 7. 2. 2012 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://zelenavlna.rozhlas.cz/z-belgickych-dalnic-mizi-osvetleni-elekrina-je-draha-7916931>

celkové světelné strategii obce. Opět se setkáváme se špatně namířenými reflektory, které vedle samotného objektu osvětlují také, nebo hlavně, okolí. Vlastně u mnoha objektů neexistuje při instalaci světel jiný důvod než potřeba se zviditelnit a buď přilákat turisty nebo poukázat na prestiž spojenou s vlastněním budovy nebo pobýváním v konkrétním hotelu. Typické noční panorama každého většího města s nasvícenou památkou? Mě by se naopak líbilo, kdyby se z jejího znovuobjevení mohl člověk radovat každé ráno.

1.2 Dopady světelného znečištění

Negativní projevy světelného znečištění lze rozdělit do několika skupin. Mizení opravdové tmy a přirozené noční atmosféry s hvězdami na nebi je nemilé, ale samo o sobě nás to tolik neohrožuje. Zásadním problémem je způsob, kterým nadbytečné umělé osvětlení ohrožuje živou přírodu a zejména některé konkrétní populace ptactva a hmyzu. V neposlední řadě nelze nepromluvit o vlivu, který má umělé osvětlení na spánkové cykly člověka.

1.2.1 Viditelnost hvězdné oblohy

Jedním z nejčastěji zmiňovaných dopadů světelného znečištění je špatná viditelnost hvězdné oblohy a absence úplně tmavého nebe. Důvody prominence upozorňování spíše na tento vedlejší příznak světelného znečištění se naleznou velmi snadno. Důležitá část osobností bojujících proti světelnému znečištění patří mezi profesionální a amatérské astronomy. Také se jedná o jev, jenž se velmi snadno ukazuje. Stačí se v noci podívat na nebe na libovolném místě v České Republice. Výjimku u nás tvoří Jizerská oblast tmavé oblohy a Beskydská oblast tmavé oblohy. Na nebi v těchto odlehlých územích lze spatřit na 2000 hvězd mléčnou mléčnou dráhu.

Světlo se šíří rychlostí až 300 km za hodinu a Prahu můžeme v noci vnímat ze vzdálenosti 60-100 km. I v těch nejtemnějších koutech země nalezneme čepice, tj. kupole světla šířící se z lidských sídel.⁸

Šíření světla přímo ovlivňuje naši schopnost vidět na obloze hvězdy. Ochuzujeme se o pohled na mlhoviny a další vzdálené objekty, osvětlení měst se nemění s různými fázemi

8 SUCHAN, Pavel. Světelné znečištění. *Hraničář 2020-2021*. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2021, s. 14.

měsíce. V nejméně znečištěných krajinách, mezi které velká města patří, lze okem pozorovat jenom několik desítek nejvýraznějších hvězd.⁹

Špatná viditelnost hvězdné oblohy indikuje do jaké míry svícením měníme přirozené prostředí daného místa a slouží jako nástroj měření světelného znečištění v jednotlivých oblastech.

1.2.2 Dopad světelného znečištění na živou přírodu

Existuje velké množství příkladů negativního vlivu světelného znečištění na zvířata. Mezi důsledky patří ztráta přirozeného habitatu nebo kamufláže a tím zvětšené riziko vystavení se predátorům, zmatenost, smrt vlivem uvíznutí v prostředí bez dostatku potravy nebo smrt vyčerpáním.¹⁰

Začít můžeme u ptáků. Velké množství ptactva migruje v noci. Orientují se u toho podle noční oblohy a měsícem osvětlené krajiny. Zářivá města tento způsob cestování znemožňují. Ptactvo se v blízkosti velkých měst není schopné orientovat podle tvarů krajiny nebo hvězd a silně osvětlené město je přirozeně přitahuje. To vede k častým kolizím s budovami nebo zachycení se ve světelné pasti.¹¹ Tu představují například reflektory osvětlující reklamní billboardy odspoda nahoru. Pokud pták uvízne v takové pasti, dělá mu problém z kuželu světla vyletět a může umřít vyčerpáním. Pokud se zvládne z pasti dostat, čeká ho další překážka. Najít cestu z osvětlené oblasti. Ve městě se ptákům často nedaří najít dostatek vhodné potravy a mohou zemřít hladem.

Ještě větší nebezpečí představuje světelné znečištění pro polétavý hmyz. Přitahován světelnými zdroji, celé populace hmyzu se stávají snadnou kořistí pro dravce. K úhynu hmyzu vede také narážení do rozžhavených lamp a létáním kolem světelného zdroje do úplného vyčerpání v iluzi, že je den.

9 SUCHAN, Pavel. Světelné znečištění. *Hraničář 2020-2021*. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2021, s. 14.

10 Light Pollution Effects on Wildlife and Ecosystems. *International Dark Sky Association* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.darksky.org/light-pollution/wildlife/>

11 Světelné znečištění a příroda. *Světelné znečištění* [online] Odborná skupina pro tmavé nebe. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://svetelneznecistenici.cz/co-je-svetelne-znecistenici/154-2/>

Světelné znečištění ovlivňuje v menší nebo větší míře také savce, plaz a ostatní zvířata. Jako příklady uvedu mořské želvy. Želvy se na osvětlených plážích stávají snadnou kořistí. Dalším příkladem jsou srny zmatené reflektory automobilu. V šoku z ozáření se může stát, že skočí přímo pod vůz.

Vliv má umělé osvětlení i na rostliny. Pokud se na podzim procházíme za tmy parkem, můžeme si všimnout, že listy blízko světel se drží déle na větvích. Prodloužené vegetační období může způsobit umrznutí a úhyn větví nebo celých rostlin nedostatečně připravených na zimu, protože až do té doby žily v iluzi, že je mnohem víc světla a teplejší část roku.

Vedle přímého vlivu světelného znečištění na přírodu bychom neměli opomíjet ten nepřímý. Většina světel stále poháníme elektřinou z fosilních zdrojů. Investice do infrastruktur spojených s fosilním průmyslem hrozí, že se teploty na celém světě zvednou v blízké době o 2 dva stupně Celsia. Už teď pozorujeme kritický nedostatek vody a se suchem spojené rozsáhlé požáry. Snížení množství energie potřebné na osvětlení pomůže urychlit neodkladný přechod od fosilních paliv.

1.2.3 Dopad světelného znečištění na člověka

Rád bych podlehl iluzi, že na člověka, zdroj světelného znečištění, jeho vlastní činnost vliv nemá. Evolučně tam člověk za 150 let nedospěl. Naše tělo pořád reaguje na tisíce let staré potřeby. Slunce přes den a tmu nebo slabé světlo o síle několik jednotek až desítek lumenů v noci. Takové světlo představuje měsíc nebo oheň. Sluneční paprsky naopak mají nesrovnatelně větší intenzitu než většina žárovek, které se pohybují někde mimo. Problém nastává, když bez ohledu na denní dobu sedíme ve špatně osvětlených místnostech a koukáme do displejů. V denních hodinách máme nedostatek světla a po setmění se zase vystavujeme „modrému“ nebo „modro-bílému“ světlu, které má podobnou teplotu chromatičnosti jako světlo denní a v jeho spektru převažuje modrá. Všechny displeje vyzařují převážně toto „modro-bílé“ světlo. Pokud se do noci díváme na televizi, pracujeme na počítači nebo si jenom před spaním chvíli čteme na telefonu, vystavujeme se světlu, které nám říká, že je den a náš organismus se nepřipravuje na spánek. Následný spánek není stejně kvalitní, protože první hodiny tělo stráví zameškanou přípravou.

Světelné znečištění nás neohrožuje tolik jako hmyz nebo ptáky, ale určitě nám neprospívá a vede k horšímu tělesnému zdraví a zhoršené psychické kondici.¹²

1.3 Jak předcházet světelnému znečištění

Způsobů, jakými můžeme omezit světelné znečištění, je celá řada. Musíme si položit otázku, kam až jsme ochotni zajít při změně vztahu k našemu okolí. Kde bychom se obešly* bez světla? Musí veřejné osvětlení svítit celou noc stejně intenzivně?

Prvním krokem není ještě zmenšování úrovně světelného znečištění, ale zastavení nebo zpomalení zhoršující se situace. Ve jménu turismu a bezpečnosti se osvětluje stálá větší množství městských parků, břehů řek a pláží a přibývá také množství nasvícených památek, hotelů a dalších budov nebo přírodních úkazů. Přestože se v posledních letech výrazně zvýšil podíl elektřiny z obnovitelných zdrojů naše spotřeba fosilních paliv na výrobu elektřiny neklesá.¹³

Jednoduchá osvětlovací příručka ministerstva životního prostředí dává českým obcím několik rad. Doporučuje osázení ulic šetrnými světly vhodné barvy a tvaru správně směřujícího světlo pouze na chodník (a ne do oken nebo do nebe).¹⁴ Okna domů se nebudou muset zatahovat před nechtěným nočním světlem a tmavší venkovní prostředí bude inspirovat spíš k zachování klidu než k půlnoční bujarosti.

Největší podíl na světelném znečištění tvoří soukromé osvětlení. Ať už se jedná o několikrát zmíněné nasvícené hotely, průmyslové areály nebo často špatně a hlavně zbytečně světelnou reklamu. Od věčně zářících výloh obchodů, ty například v ulici Na Příkopech svítí silněji než lampy veřejného osvětlení, k zesponu nasvíceným billboardům. Světelná reklama navíc vytváří vizuální smog, jenž výrazně ovlivňuje estetiku nočního města.

12 MEDŘICKÝ, Hynek. Vliv světla na živé organismy. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 7. 5. 2021 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://youtu.be/AFz62HSlltQ>

13 DE DECKER, Kris. How (Not) To Resolve the Energy Crisis. In: *Low-tech Magazine* [online]. 18. 11. 2009 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://solar.lowtechmagazine.com/2009/11/renewable-energy-is-not-enough.html>

Světlo, které nás v noci ruší, může být klasifikováno jako rušení nočního klidu. Provoz zařízení musí být povolen a i v případě, že je povolen se můžeme obrátit na soud, pokud dopadá na náš pozemek v nepřiměřené míře. Naneštěstí, zákoník nemůže přikázat odstranění rušivého světla.¹⁵

1.4 Zapomenutá tma

V období 17. 3. 2021 – 30. 1. 2022 si Galerie Hraničář v Ústí nad Labem zvolila jako ústřední téma ročního výstavního cyklu *Světlo*. Vedoucí galerie Martina Johnová v posledních letech přeměnila dramaturgii prostoru od tradičního modelu několika větších výstav ročně k modelu, kdy se galerie celý rok zabývá jedním tématem. Do popředí se dostává bohatý doprovodný program. O nerůstovém přístupu Galerie Hraničář mluvila Martina Johnová v podcastu *Raut*:

“Doprovodný program vede k pospolitosti a setkávání a k jinému druhu prožitku. Tvoříme kulturu, která není zaměřená čistě na produkci výtvarných děl, ale spíše na budování komunity.”¹⁶

Velká část cyklu se zabývala právě působením světla na přírodu, člověka a také světelným znečištěním. Když jsem dostal možnost spolupracovat s Hraničářem na pracovních listech, rozhodl jsem se pohybovat mezi těmito tématy, v poli mezioborovém, spíš než vytvořit časově omezené listy k výstavě.

1.4.1 Proces vzniku pracovních listů

Jako základní kámen jsem si vybral světelné znečištění, od kterého se odvíjela témata jednotlivých listů (příloha A). Charakter zastřešujícího tématu vybízel k tomu pojmut listy co nejvíc mezioborově. Chtěli jsme, aby se daly použít v přírodních i společenských vědách. Rozšířil se tak okruh potenciálních učitelských osobností, které listy mohly použít ve výuce. Výtvarná výchova zůstala pouze jako základ přiblížení a rozvinutí témat skrz kreativní úkoly.

15 *Jednoduchá osvětlovací příručka: Doporučení pro šetrné moderní osvětlování*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2021, s. 26.

16 HRNČÍŘOVÁ, Agáta a DVOŘÁK, Max. Raut: Pro nerůstovou společnost potřebujeme uměleckou imaginaci. In: *A2larm* [online]. 22. 2. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2022/02/raut-pro-nerustovou-spolecnost-potrebujeme-umeleckou-imaginaci/>

Pro listy jsem vymyslel název *Zapomenutá tma*. Jednak poukazuje na hlavní problém světelného znečištění. Tím je mizení tmy z prostoru obývaného lidmi. Název také odkazuje na film *Zapomenuté světlo*¹⁷, kde má význam slova symbolickou hodnotu a odkazuje k víře v Boha a naději s ní spojenou. V podobném duchu jsme chtěly* i určitý humanistický rozměr dát i noční tmě, kdy vytváří prostor pro každodenní rituály a lidskou pospolitost.

Daly* i jsme si za úkol vytvořit narativní linii, která jednotlivými listy prochází a na velmi základní úrovni zachycuje proměnu vnímání světla ve společnosti. Proto se první dva listy věnují přirozeným zdrojům světla a s nimi spojenými spoližitnými technologiemi. První list je z toho důvodu o ohni a jeho kulturním a společenském významu. Oheň se v poslední době objevuje také v umělecké tvorbě jako místo možnosti rovného dialogu (občanský prostor). Využívají ho zejména tvůrčí osobnosti, jež se zabývají genderem. Na výstavě *Bienále Ve věci umění* v roce 2022 bylo k vidění video *Middlevil* od umělkyně Aliny Kleytman a Marie Lukáčové. V něm se u ohně setkávají a organizují protagonistky *Dívčích válek*. Podobný mýtotočrný význam má také v dokumentárním filmu *Lidé*¹⁸. V něm u ohně v pravěkých kostýmech a s kamerami diskutují svou identitu nebinární osobnosti.

Druhý list shrnuje různé druhy světla, které najdeme v přírodě. Zmínit tyto zdroje mi připadalo důležité hned ze dvou důvodů. Kvůli jejich intenzitě, která dosahuje jen několik málo lumenů. Nachází se tak v přímém rozporu s umělým světlem s řádově vyšší intenzitou. Hlavně jsem chtěl v listech obsáhnout měsíční světlo jež se dá použít k základní orientaci za předpokladu, že není znečištěna světlem umělým. Oba dva listy připomínají zásadní rozdíl mezi dnem a nocí a tradičními denními a nočními aktivitami. Měkkou formou se tak prolínají s nerůstovým hnutím, jež klade důraz na narovnání dlouhodobých společenských křivd a více-než-lidský svět.

Třetí, čtvrtý a pátý list probírají samotné světelné znečištění. To jsem rozdělil na list o celkovém dopadu světelného znečištění na přírodu, světelnou reklamu, u níž jsem zabrousil do mediální výchovy a list o veřejném osvětlení. Pouliční lampy mi po několika dřívějších verzích listů vplynuly jako nejsnáze srozumitelný a snadno pozorovatelný

17 *Zapomenuté světlo* [film]. Režie Vladimír Michálek. Česko, 1996.

18 *Lidé* [film]. Režie Kateř Tureček. Česko, 2022.

projev světelného znečištění. Navíc z diskuze o veřejném osvětlení mohou starší žáci přejít k diskuzi o infrastrukturách potřebných k běhu města a jejich energetické náročnosti.

Šestý list se věnuje světelné hygieně. V době, kdy žáci kvůli epidemii COVIDu trávili mnohem víc času doma u displejů, často za umělého osvětlení, se mi zdálo důležité přidat i stručný návod k zdravé praxi. Správné nastavení vlastních návyků a větší vnímavost svého bezprostředního okolí může vést k drobným změnám v jedincově životě a dlouhodobě sloužit k rozvinutí zájmu o zachování tmy. U starších žáků poslední dva listy také mohou sloužit jako výchozí body pro výklad optiky a její zakotvení v žitém světě.

Důležitým vývojem si také prošel také konkrétní obsah a podoba *Zapomenuté tmy*. Po zkušenosti se sadou listů *Kdo se bojí, nesmí do města*¹⁹ jsem věděl, že chci, aby všechny úlohy byly maximálně vizuální. Tomu jsme s grafičkou Magdalenou Gurskou přizpůsobili strukturu listů. Úlohy jsme umístili samostatně od textu. Jeden list se tak skládá z jedné strany textu a jedné až dvou úloh na samostatných listech. Oboje tak dostalo dostatečný prostor. To vede k větší variabilitě výsledné sady. Starší žák si může vytisknout celou sadu a samostatně si ji projít. Mladším žákům stačí vytisknout úlohy. Učitelská osobnost pak může z textů čerpat všechny potřebné informace a předat je žákům. Minimálně tento druhý přístup se ukázal jako funkční, když jsem ho opakovaně aplikoval na žácích prvního stupně a mateřské školy.

K textům jsme původně chtěli vytvořit slovníček pojmů, ale nakonec jsme si dali práci s tím, aby všechna složitá slova byla vysvětlena přímo v textu. Texty jsme po mém úvodním návrhu s Angelikou Královou několikrát upravili do co nejčistší a nejsrozumitelnější podoby. Díky většímu prostoru pro text odpadla potřeba doprovodných metodických materiálů. Přišli jsme tak sice o možnost odkázat na větší množství dalších zdrojů, ale myslím si, že mít jenom jeden soubor vytváří menší požadavky na učitelské osobnosti, jež se na listy rozhodnou kouknout. Zvyšuje se tím pravděpodobnost, že sadu listů v nějaké podobě využijí.

19 Kdo se bojí, nesmí do města. *Hraničář* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://hranicar-usti.cz/pracovni-listy/kdo-se-boji-nesmi-do-mesta/>

K listům vzniklo také doprovodné video - trailer. Koncept byl poukázat vizuální formou na některé prvky světelného znečištění ve městě a nalákat na listy. Také mi záleželo na tom celý projekt trochu víc zasadit do prostředí Ústí nad Labem.

Za důležité považuji ještě zmínit, že jedním z původních záměrů bylo udělat celou řadu vzdělávacích videí. Každé by představilo a na konkrétním případě ukázalo vybraný jev. K tomu bohužel nedošlo z důvodu nedostatku času a materiálních prostředků.

1.4.2 Srovnání s dalšími pracovními listy

Při tvorbě listů jsme pracovali zejména v kontextu předchozích listů pro Veřejný sál a Galerii Hraničář. Po zkušenosti s listy a zpětné vazbě na předchozí sadu pracovních listů *Kdo se bojí, nesmí do města* jsem věděl, že chci dát větší prostor vizuální složce a zachovat prostor pro kreativní řešení. Zásadní inspirací v tomto směru mi byly starší listy *Vladimíre, pojďme do Labe*²⁰ od Pavlína Loskotové a Viktorie Chomaničové. Jejich sada listů obsahovala oddělený text od úloh. Listy se věnovaly architektuře, a tak dávalo smysl, že mnohé z úloh obsahovaly vystřihování a lepení. Tento přístup měl z mého pohledu jeden nedostatek. Některé z úloh nedávaly dost prostoru dětské tvořivosti a naopak mohly děti s méně rozvinutou jemnou motorikou frustrovat. Z vlastní zkušenosti vím, že ještě žáci a žákyně šesté třídy mohou mít problém s lepením a stříháním. Většina úloh v *Zapomenuté tmě* se tedy orientuje kolem kreslení a práce s tužkou. Tu zná a umí používat žáci a žákyně i učitelské osobnosti. Různé vybarvování nebo spíše zabarvování světelných zdrojů propojuje tématicky techniku s texty listů. U všech aktivit se také ukázalo jako extrémně důležité zpracovat zadání tak, aby bylo co nejvíc jednoduché a přímočaré. V tomto ohledu jsem určitě překonal srozumitelnost zadání úloh v listech *Kdo se bojí, nesmí do města*. Nemůžu opomenout ani spolupráci s Magdalenou Gurskou, jež dostala větší prostor při tvorbě ilustrací a grafiky k listům. Myslím si, že výsledek vypadá lépe než sada k výstavě *Komu patří město* a srovnatelně se sadou *Vladimíre, Pojďme do Labe*.

20 LOSKOTOVÁ, Pavlína a CHOMANIČOVÁ, Viktorie. *Vladimíre, pojďme do Labe* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2019 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: https://hranicar-usti.cz/wp-content/uploads/2022/05/slunecni_mesto_2019__pracovni_listy.pdf

Dalším referenčním bodem byl informační leták České astronomické společnosti *Světelné znečištění (v kostce)*²¹. Ten přehledně předává základní informace o světelném znečištění přátelskou formou, ale chybí mu atraktivní vizuální zpracování a zajímavé úlohy nebo jiné podněty směrem k žactvu. V případě použití letáku v hodině může sloužit pouze jako výchozí bod diskuze nebo dalšího zadání.

Vzhledem k tomu, že Zapomenutá tma vznikla pro galerii nabízí se také srovnání s pracovními listy dalších kulturních institucí, třeba s listy Galerie Rudolfinum nebo Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Podobně jako samoobslužné listy obou institucí i Zapomenutá tma vznikla jako doprovodný vzdělávací materiál k výstavě, ale zde většina podrobností končí. Zásadním rozdílem je závislost na výstavě. Pracovní listy obou institucí se přímo vážou na výstavy a navštívení výstavy je zásadní k jejich vyplnění. Také těží z možnosti interpretovat dílo. Širší společenský kontext zohledňují příklady pracovních listů jmenovaných institucí v *GAMUEDU 2*²² spíše okrajově. *Zapomenutá tma* naopak bere jedno z mnoha témat výstavy a pokouší se ho rozšířit o další kontexty tak, aby výsledek vedl k zapojení tvořivosti a ideálně také kritického myšlení.

Každý ze způsobu má něco do sebe. Pracovní listy pracující přímo s výstavou usnadní práci pedagogovi nebo pedagožce. Listy nutí žáky výstavu projít aktivně a průběžně o ní přemýšlet. S tím se pojí omezená trvanlivost listů na dobu konání výstavy.

1.4.3 Vzdělávací program k pracovním listům

K listům vznikl vzdělávací program pro žáky prvního stupně základních škol, který jsem měl tu možnost vyzkoušet na třech třídách ZŠ Palachova přímo na škole a později ještě na školkových dětech přímo ve Veřejném sálu Hraničář. Program jsme vymysleli a realizovali ve spolupráci s Angelikou Královou a Kateřinou Bartošovou. Základ programu tvoří práce s listy, z nichž jsme vybrali témata zásadní pro problematiku proměny společnosti v závislosti na umělém osvětlování a světelné znečištění. Účastníci v průběhu vyplní několik

21 *Světelné znečištění (v kostce)* [online]. Česká astronomická společnost [cit 3. 12. 2022]. Dostupné z: http://svetelneneznecesteni.cz/data/letacky/sz_v_kostce.pdf

22 FULKOVÁ, Marie a kol. *Muzejní a galerijní edukace 2. Učení z umění. Vzdělávací programy Uměleckoprůmyslového musea v Praze a Galerie Rudolfinum 2012 a 2013*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta a Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2013.

úloh. Další stavební kámen tvoří dramatizace skrz imaginativní aktivity se zapojením několika rekvizit. Na praktické ukázce si v průběhu programu ukážeme rozdíl mezi různými teplotami chromatičnosti, tmou a společně hledáme po prostoru rozmístěné dřevo na stavbu společného ohniště. Oheň je tak prezentován jako spoližitná technologie, jež neslouží jenom jako zdroj světla, ale i místo společného trávení času. Třetím základním kamenem je prostor pro diskuzi, pro kterou kolem společnými silami vytvořeného ohniště vzniká přirozený prostor už díky počáteční investici dětí do jeho stavby při hledání dřeva.

Hlavními referenčními body při komponování struktury scénáře programu byly scénáře vzdělávacích programů DOXu. Od většiny z nich jsem se odchýlil ve dvou zásadních bodech, program nepracuje ani s výstavou a není vázaný na konkrétní prostor. Tím se mu nejvíce přibližují programy projektu Datamaze, obzvláště online verze programu *Data Detox*, který na základě pracovních listů *Data Detox X Youth*²³ od berlínských Tactical Tech připravila Dominika Knoblochová.

Vzdělávací program k Zapomenuté tmě se skládá z bloků, které střídají více soustředěné aktivity jako plnění úloh z listů nebo diskuzi s více zážitkovými aktivitami, tak aby pokud možno neupadala pozornost dětí. Jednotlivé bloky se také dají přizpůsobit délce programu nebo věku žáků.

1.4.4 Scénář vzdělávacího programu k pracovním listům

Délka cca 45 minut

Práce s listy

Podle preferencí pedagoga a s ohledem na věk žáka se vyberou 2-3 listy, ideálně světelné znečištění, veřejné osvětlení a světelná hygiena. Informace se dají ve své většině čerpat z listů a stránek svetelneznecisteneni.cz

Propriety

Tmavá plachta, klacky, sirky, umělý oheň, lampa s teplou a studenou žárovkou, papír na kreslení

23 Data Detox X Youth. *Data Detox Kit* [online]. Berlín: Tactical Tech. Poslední změna 14. 4. 2021 [cit 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://datadetoxkit.org/en/families/datadetox-x-youth/>

Začátek

Tvorba společného ohně (5 min.)

Představení se, potom děti necháme po třídě nebo jiném prostoru hledat polena na společný oheň. U toho se potom posadíme. Uprostřed ohně můžeme rozsvítit lampu s teplým světlem.

Diskuze nad ohněm (10 min)

Bavíme se o tom, co víme o noci, jak to vypadá, či rodiče pracují v noci (podle věku u starších můžeme přidat exkurzi do historie, jak lidé dřív prožívali noc a používali oheň). Aktivita: společné vyplňování polen (pracovní list 1) s tím, co dříve lidé v noci nedělali.

Spojovačka (2 min)

Návrat do lavic, uděláná spojovačky (pracovní list 1).

Umělé světlo (3 min.)

Základní výklad k tomu, jaký má dopad na společnost a noc.

Praktická ukázka pod sametem (5 min.)

Ukázka tmy a jak se dá změnit světlem (teplým a studeným). Pod sametem si ideálně lehne na zem. Ptáme se dětí, jak na ně tma ve srovnání s teplým světlem a studeným světlem.

Alt. 1a: Světelné znečištění (10 min)

Návrat do lavic nebo setrvání v diskuzním kroužku pod plachtou (u plachty). Přiblížím dětem, jak světlo ovlivňuje zvířata a rostliny. Nechám děti vymýšlet různé vlivy. Dojdeme k tomu, že se soustředíme na ptáky. Pomůžeme sově najít cestu domů (pracovní list 3).

Alt. 1b: Navrhování lampy (15-20 min.)

Vhodné osvětlení může omezit vliv světelného znečištění na přírodu. Spolu si zkusíme navrhnout lampy veřejného osvětlení (pracovní list 5). Podle dohody s pedagogem se může vzít větší formát a navrhování prodloužit do výtvarné výchovy.

Alt. 2a: Světelná hygiena (10 min.)

Setrvání v kroužku a diskuze o tom, jak se díváme do displejů a jak doma (a venku) svítíme. Řekneme si něco o tom, jak dospět k lepšímu spánku a jak si večer svítit. Následuje vyplnění úlohy s postupným zhasínáním (pracovní list 6).

Alt 2b: Navrhování pokojíku (15 min.)

Děti si dokreslí ideální pokojík (pracovní list 6). Spolu diskutujeme, jak umístit nábytek, aby tam vhodně dopadalo světlo a tak.

Shrnutí hlavních poznatků (2 min.)

1.4.5 Evaluace vzdělávacího programu k pracovním listům

Zpětná vazba, kterou mám z celkem čtyř programů odhalila některé nedostatky scénáře a samotných listů. Poznatky vycházejí z mého pozorování toho, kdy se děti zapojovaly, jak pracovaly s novými informacemi, kdy naopak ztrácely pozornost. Od učitelek mám zpětnou vazbu minimální. V případě ZŠ Palachova jsem si z výrazů učitelek odvodil, že pravděpodobně očekávaly něco trochu jiného. V případě mateřské školy byly pedagožky spokojené. Prostředí Galerie Hraničář programu celkově svědčilo. Místo sametu jsme mohli použít místnost bez oken v podkroví a prostor celkově nabízel více možnosti k tomu s ním pracovat než zavedený řád učeben, v nichž jsme občas s námahou hledali prostor, kam si sednout do kruhu na zem. Na druhou stranu náš příchod do třídy při přestávce a rozmisťování propriet po prostoru vždy vzbudil pozornost a žactvo už očekávalo nevšední hodinu. Dramatickou složku programu celkově, přes určitou neobratnost v některých částech, hodnotím jako úspěšnou u žactva do třetí třídy. Žactvo čtvrté třídy sice bavilo diskutovat kolem ohně a dřevo také hledali ochotně, ale už se jim moc nechtělo pod deku při demonstraci tmy.

První část se osvědčila. Žáci se aktivizovali při vytváření ohně i následné diskuzi. Většina měla předchozí zážitky spojené s trávením času kolem ohně, a tak nebylo těžké se vcítit do situace a společně si vysvětlit společenský význam ohně. Trochu náročnější se ukázalo nastínit rozdíl mezi společnostmi bez elektřiny a vyplňování polen aktivitami, které se u ohně neprovozovaly. Diskuze se musela přesunout od ohně právě k myšlence, že nebylo umělé světlo a elektřina. Nakonec se nám vždy společně podařilo přijít na dostatek

příkladů svítících zařízení a činností s nimi spojenými, jež jsme na polena napsali. V případě mateřské školy jsme nepoužili pracovní papír a tato část proběhla v pořádku bez jeho použití.

„Spojovačka“ fungovala jako dobrá změna rytmu při přechodu na jiný druh přemýšlení. Některým dětem dělalo problém rozpoznat výsledný obrázek, ale jako důležitější se ukázalo zjištění, že malé děti ne vždycky spojují rovnými čarami a hlavně se snaží vyhnout jejich křížení. V takových případech výsledný obrázek nabral úplně novou podobu.

Vytváření tmy a ukázka teplého žlutého a modro-bílého světla dobře představilo další část programu. Také to dalo prostor tomu děti zklidnit, když musely nehnutě ležet, a znovu získat jejich pozornost. Postupná změna také dobře demonstrovala pocitový rozdíl mezi modrým a žlutým spektrem světla.

Jako vhodný vnímám také zvolený přístup k vysvětlení dopadů světelného znečištění na přírodu. Přestože se k tomu nelze vztáhnout stejně jako k vlivům, které má světlo na nás a stejným způsobem to demonstrovat, žáci se díky předchozímu zážitku mohli vztáhnout k tomu jinému, k zvířecí přirozenosti. Rozdíl vidím také v tom, že naše vnímání přirozeného se díky prostředí, v němž vyrůstáme a žijeme, posunulo a uměle vytvořený svět nevnímáme jako škodlivý pro naše tělo.

Bludiště se sovou zvládli pochopit a projít všechny tři mladší skupiny. Čtvrtou třídu jsem nechal navrhovat lampu šetrného veřejného osvětlení. Bohužel se jim do toho moc nechtělo a výsledky jejich nadšení odrážely. Jen malá část ukazovala znaky zajímavého uchopení tématu.

K poslední části jsme se ani jednou nestihli dostat. Při společném závěru jsme si zopakovali hlavní poznatky. Totiž, co je to světelné znečištění, jak škodí zvířatům a proč je nám teplé světlo v barvě ohně příjemnější.

1.4.6 Evaluace pracovních listů

Během procesu tvorby jsem měl možnost konzultovat rozpracované listy s Pavlem Suchanem z Astronomického ústavu. Jeho asi hlavní poznámkou bylo, že části sady jsou moc složité. Pan Suchan také poslal rozpracovanou verzi několika učitelkám, s nimiž spolupracuje. Jejich poznámky byly spíš technického charakteru nebo reagovaly na

grafické zpracování. Všechny tyto poznámky jsme s grafičkou Magdalenou Gurskou posoudili a pracovali s nimi při vytváření finální podoby listů.

Od té doby jsme přímo na listy dostali zpětné vazby minimum. Z mého pohledu to má hlavně dva důvody. Přestože se dají použít v celé řadě předmětů a úspěšně zasahují hned do několika mezioborových témat RVP ZŠ, světlo a světelné znečištění jsou stále spíše tématem okrajovým a obzvláště potom pro učitelské osobnosti kreativního vzdělávání, kteří se dívají na stránky Veřejného sálu Hraničář. Povedená a konzistentní grafická podoba také představuje určitou počáteční investici z důvodu většího rozsahu sady. Učitelská osobnost uvidí, že soubor má šestnáct stran a rozhodne se ho netisknout. Vzhledem k rozsahu sady se také jedná o celkem velké množství témat, která sice tvoří celek, ale nehodí se všechna do jednoho předmětu. To zejména u druhého stupně vytváří další překážku. Sada jako celek by obsahem i rozsahem byla vhodná jako podklady pro projektový den. Předpoklad, že si učitelská osobnost vytiskne pouze část listů a postaví na ní hodinu, není natolik intuitivní, aby ho průměrná pedagogická osobnost realizovala.

S texty jsem celkově spokojen a myslím si, že problematiku umělého světla předávají dál dobře. Občasnou nejasnost bych viděl u aktivit, jež se bohužel nepodařilo všechny navrhnout tak, aby byly stejně zábavné a jednoduché na vysvětlení. Dokonce i třeba u poslední aktivity, vybavování pokoje, se ukázalo jako nutnost vysvětlit, že nábytek, okna a další může nakreslit podle sebe. Celkově se vlastně ukázalo, že u úloh, jež nejvíc podněcují k tvořivosti a vlastnímu řešení, mají děti problém, protože v rámci pracovních listů si najednou nejsou jistí, co se od nich očekává. Zkrátka hledají správné řešení. V zadání to chce jasně naznačit tuto volnost řešení.

Poslední otázkou zůstává, kde se listy pohybují v diskurzu galerijní edukace a výtvarné výchovy celkově. Samy o sobě neobsahují jediný kontext z vizuální kultury, jediné dílo nebo umělce. Nerozšiřují tedy znalosti žáka v této oblasti, minimálně ne přímočaře. Jako důležité u pracovních listů celkově chápu, že zpracovávají témata, jimž se současní umělci věnují. Představují tak klíč k pochopení problému a uchopení současného angažovaného umění. Gabriela Procházka na výstavě *Světlo* vystavovala multimedialní instalaci *Motýlí efekt*. Věnuje se smrtícímu dopadu světla na populaci mūr. Její druhé dílo na výstavě *Just*

*Because the Sky Turned from Grey into Blue*²⁴ zpracovává viditelnost hvězdné oblohy. Listy ze sady Zapomenutá tma dávají žákům stejnou sadu informací, jako byly informace, na základě kterých vznikly obě instalace. List o světelné hygieně může sloužit jako klíč k tvorbě Martina Kohouta, který se tématu cirkadiánních rytmů a působení světla na člověka věnoval v celé řadě děl, včetně instalace a filmu *Slides*.

Spolužitné technologie a filozofie nerůstu se dnes objevují u celé řady umělců, včetně jejich přístupu k tvorbě. O proměně společnosti od dob ohně pojednává také film *Remain in the Dark*²⁵ Nikola Ivanova. Jeho projekce může obohatit diskuzi k prvnímu z pracovních listů.

24 Světlo: Gabriela Procházka. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 11. 3. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=FRQVVDi8xuA>

25 *Remain in the Dark*. In: *Youtube* [online]. Nikola Ivanov, 4. 10. 2020 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=3QvmDIVTO5A&t=1s>

2 Města osvětlená pro lidi

V první kapitole jsem zběžně přiblížil problematiku světelného znečištění. Pokud se vrátíme k části o viditelnosti hvězdné oblohy, města na tom jsou nejhůře. Města jsou pro většinu z nás přirozenou zónu kontaktu se světelným znečištěním a studnicí příkladů špatné praxe. Uměle osvětlené město se stalo nedílnou součástí našich životů, našeho pracovního cyklu a kulturních archetypů. Blouznění hrdinské osobnosti nočním městem, aby dosáhla na prahu vyčerpání momentu duchovní očisty, zásadního přelomu ve svém myšlení nebo ve sledu událostí, se stala nedílnou součástí mnoha urbánních narativů. V nočním městě plném spánkové deprivace se prolíná naše vnímání modernity s něčím neuchopitelným, mystickým a nebezpečným pro námi stanovený řád. I proto osvětlujeme, abychom se vyhnuli iracionálnímu pojetí světa.

Snaha mít kontrolu nad cyklem dne a noci se projevuje ve stále pokračující kolonizaci noci vycházející z na výkon a produkci orientovaných globálních trhů. Non-stop kultura a svět 24/7 se neustále vyvíjí a jak píše Jonathan Crary, mají vliv na člověka samotného:

*“Nonstop fungující trhy a globální infrastruktura podporující neustálou práci a spotřebu existuje už nějakou dobu, teď je však ve výrobě lidský subjekt, který s nimi bude splývat.”*²⁶

V první části kapitoly se zabývám změnami, které umělé osvětlení přineslo urbánní společnosti. Ať už jde o práci do nočních hodin, privilegium spánku ve tmě nebo změněné vzorce trávení volného času a zvýšeného konzumu.

Dále si dáme noční město do souvislosti s humanistickou architekturou. Lidské měřítko Jana Gehla zůstává vynikajícím nástrojem při tvorbě příjemných veřejných prostranství. Co nám radí při osvětlování těchto prostort? Lze oddělit naše vnímání bezpečného prostoru od osvětleného prostoru a vymanit se tak z pojetí bezpečí jako vlastnění a zastavit kolonizaci noci?

2.1 Non-stop město

Při psaní této kapitoly sedím v pokoji s výhledem na noční Prahu (příloha B, obr. 1). Barrandovský most je plný aut, plný světel, obří kužely reflektorů osvětlují reklamu a nebe

26 CRARY, Jonathan. 24/7: Pozdní kapitalismus a konce spánku. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 46.

nad ní celou noc. I za pár hodin budou po mostě projíždět sem tam auta a někde pořád pracovat lidi. Rytmy města se neskutečně proměnily od doby, kdy bylo poprvé jeho ulice osvětlila elektřina. Změnilo se samotné naše pojetí času. Přirozené cykly nahradilo měření času hodinami. Nikola Ivanov k tomu dodává:

“Vzniká přímý vztah mezi časem, prací, výkonností a ziskem, kdy každé prodlení nebo pauza (jako například spánek) znamená v kapitalistické logice ztrátu.”²⁷

Nejde oddělit kapitalismus jako základ na produkci za účelem zisku orientované společnosti a dnešní podobu měst. Města jsou hlavní zásobárnou lidského kapitálu a místa neskutečné spotřeby. V honbě za maximalizací zisku přímo vybízí. Guy Debord nazývá rytmus současného města konzumovatelným pseudocyklickým časem. Ten se podle něj tváří jako cyklický čas přírody, ale skutečná podobnost je pouze v tom, že slouží k (ekonomickému) přežívání.²⁸

Zajímavý je také vztah, který definuje mezi urbanismem a kapitalistickou ekonomikou. Tu chápe jako ekonomiku oddělování. Urbanismus má potom zejména roli ochraňovat třídní moc a oddělovat tak, aby se udržoval pořádek.

“Obecný proces izolace, jenž je vlastní skutečností urbanismu, však musí také zahrnovat kontrolovanou reintegraci pracujících v souladu s plánovatelnými potřebami produkce a konzumace.”²⁹

Jaká je tedy účel veřejného osvětlení v konzumní společnosti? Velmi zjednodušeně, lidé se mohou po ulicích pohybovat odděleně. Mohou se bezpečně vrátit z práce po setmění bez ohledu na přirozené cykly. Mohou večer vyrazit do města třeba na film, aby tam dál konzumovali.

27 IVANOV, Nikola. Úvod: Stručné dějiny spánku a zrození biopolitiky. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 14.

28 DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*, přel. Josef Fulka a Pavel Siestrzomek. Praha: :intu:, 2007, s. 84.

29 DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*, přel. Josef Fulka a Pavel Siestrzomek. Praha: :intu:, 2007, s. 92-93.

Non-stop město ze zásady vychází vstříc potřebám kapitalistických trhů. Místo, aby se trhy musely na noc zastavit, mohou zvyšovat účinnost a zisk z konzumu, který se protahuje stále později do noci.

2.1.1 Strach ze spánku

V non-stop městě se proměnila také podoba a role spánku. V pronásledování přebujelého konzumu se stává překážkou. Strach, že něco prošvihnou drží obyvatele měst vzhůru dlouho do noci. Součástí konzumní společnosti je neustálé prodlužování stavu tady a teď.³⁰

Roli spánku ve světě globálního kapitalismu definuje Jonathan Crary:

“Doba nonstop fungování je dobou lhostejnosti, které křehkost lidského života dokáže konkurovat jen s čím dál většími obtížemi a v níž spánek není ničím nutným ani nevyhnutelným.”³¹

Vedle potřeby stále většího výkonu se zde prosazuje ještě patriarchální model bdělosti. Lidé v pozici moci se často chlubí tím, jak málo spí, kolik hodin denně pracují a jak nás chrání i v době našeho spánku implikujícího bezbrannost spícího subjektu.³² My ve snaze zvítězit v závodě života tyto úspěšné lidi napodobujeme, a tak se bojíme ztráty kontroly v “žensky” neuchopitelném spánku.

V kontextu toho všeho se může jevit zajímavě projekt Chronoměsta. Pomocí technologie, městského plánování a vědy chce napravit naše cirkadiánní cykly. Výsledkem by, vedle lepšího spánku a osvětlení ohleduplnějšího k přírodě, měla být také větší efektivita a ziskovost firem. Benjamin Reiss k tomu dodává:

“Chronoměsto připomíná klimatické pokusy řešit pomocí technologie problémy technologií způsobené, jako třeba zachytávat vyprodukovaný uhlík v podzemí, místo aby se

30 SUMMERS-BREMMER, Eluned. Propojený bdělý svět. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 81.

31 CRARY, Jonathan. 24/7: Pozdní kapitalismus a konce spánku. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 50.

32 IVANOV, Nikita. Úvod: Stručné dějiny spánku a zrození biopolitiky. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 18.

omezovala celospolečenská závislost na uhlíku, nebo, což by bylo ještě náročnější, aby se řešila sama společenská závislost na technologiích.”³³

Já bych k tomu dodal ještě uměle vyvolanou závislost na konzumu. I cirkadiánní rytmy se mohou vyprázdnit a stát jeho součástí. V poslední době se diskuze o zdravém spánku stává stále častější. To bohužel neznamená, že by lidé přestali dávat najevo svou bdělost a ochotu upracovat se do hrobu. Poté co nám prodali nespavost, prodávají nám teď spánek jako nejnovější módní doplněk. Strachu ze spánku se zbavíme když nastolíme společnost péče.

2.2 Zohlednění městského měřítka při vytváření městských prostorů

Jan Gehl má zásadní podíl na tom, jak uvažují o sdíleném prostoru města. Ve své knize *Města pro lidi* vytvořil užitečnou sadu nástrojů k posuzování kvalit veřejných prostranství. Vychází ze základního předpokladu, že pokud se člověk cítí v prostoru dobře, bude tam trávit víc času. Jde o sebeposilující proces.

*“Něco se děje, protože se něco děje, protože...”*³⁴

K tomu, aby vzniklo takové místo, musí splňovat několik podmínek. První, od něhož se odvíjejí všechna ostatní, je lidské měřítko. Znamená to vytvořit prostory s ohledem na lidskou velikost, lidské smysly a nejpřirozenější způsob pohybu, chůzi. Gehl se tím přímo vymezuje proti urbanistice oddělenosti, o které mluvil Debord. Prostory přizpůsobené chůzi se stávají přirozeným zdrojem náhodných setkání. Potkávání se v ulicích má pozitivní efekt na budování občanské společnosti.

*“Je zajímavé si povšimnout, že strategie v prevenci kriminality zdůrazňuje posilnění veřejného prostoru tak, aby se setkávání lidí z různých společenských skupin stalo obvyklou praxí každodenního života. Blížkost, důvěru a vzájemný ohled můžeme považovat za přímý protiklad zdí, bran a častější policejní přítomnosti v ulicích.”*³⁵

33 REISS, Benjamin. Utopické spaní. In: *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2021, s. 232.

34 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 65.

Kolem Corsa, kterému se budu věnovat později k takovému setkávání nedochází. Naopak velká část lidí z Krásného Března tráví svůj čas v oddělenosti za dveřmi svých bytů. Corso vyniká jako příklad místa, kde se nic neděje, protože se nic neděje.

Životu se musí přizpůsobit prostory a těm zase budovy. Dalším zásadní měřítkem se stává úroveň očí. Všechno důležité by mělo být viditelné bez nutnosti zaklánět hlavu. Kvalitní veřejný prostor musí obsahovat kvalitní pobytové aktivity. Od míst, kde se může člověk opřít, přes dobře navržené lavičky nebo městský nábytek vyzývající ke komunikaci s ostatními, až k průčelím domů. Ty by měly nabízet vizuální kontakt zevnitř a ven při zachování rovnováhy mezi záměrem umožnit zážitky a setkávání a záměrem ochránit soukromou sféru.³⁶ Ty nás na místě udrží déle a v důsledku naší přítomnosti dochází k sebeposilovacímu procesu “něco se děje, protože...”.

2.2.1 Město osvětlené na úrovni očí

Jan Gehl definuje celkem 12 kritérií kvality městského prostoru rozdělených do tří kategorií: Radost, pohodlí a ochrana. Většinu z nich jsem už zmínil v předchozích odstavcích. Zde chci zmínit ta, která jsou obzvláště relevantní v noci a pokračovat Gehlovým postojem k osvětlování.

V kategorii ochrana zmiňuje u kritéria *ochrana proti kriminalitě a násilí - pocit bezpečí* překrývání denních a nočních funkcí a dobré osvětlení.

Z kategorie pohodlí se to týká kritéria *možnost hrát si a cvičit*, pod něž umísťuje jako podmínku možnost hrát si a cvičit ve dne i v noci. Do kritéria *možnost vidět* řadí dobré výhledy a dobré osvětlení.³⁷

U onoho dvakrát zmíněného osvětlení se zastavíme. Jak Jan Gehl definuje dobré osvětlení?

35 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 29.

36 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 149.

37 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 239.

Opět klade důvod na člověka - chodce. Oceňuje zejména nádherná města v noci, která mají sjednocenou strategii osvětlení. Vedle toho hodnotí pozitivně umělecký záměr. Jako jeden z příkladů uvádí Melbourne, v němž se o kvalitu veřejného prostoru včetně osvětlení sám zasadil. Projekt "Světlo jako umění" je součástí širšího programu prezentace umění ve veřejném prostoru. Patří do něj mimo jiné efektní světelné instalace. Negativně naopak hodnotí americká města, jež nechávají ulice osvětlovat auta.³⁸

K pocitu bezpečí na ulici, a obzvlášť v noci, patří pocit, že tam nejsme sami. Když se kolem pohybují další lidé cítíme se bezpečněji. V nočním městě podobnou roli mají osvětlená okna. Značí, že lidé jsou v případě potřeby blízko.³⁹

2.2.2 Drobná polemika s antropocentrickým přístupem Jana Gehla

Celkově se Jan Gehl osvětlení a strategiím osvětlování moc detailně nevěnuje. Ve srovnání s tím, jak má jiné aspekty navrhování veřejných prostranství promyšlené, jeho přístup ke světlu působí, že se pro něj jedná o druhotný problém. Souhlasit se dá určitě s tím, že spoléhat při osvětlování města na reflektory aut není ideálním řešením. Na druhou stranu se mi zdá, že se zde ukazuje jeho antropocentrický přístup ve zvolených příkladech dobré praxe. Bere ohled na lidi a navíc hlavně na lidi nacházející se na ulici. Na obyvatele oněch svítících oken už tolik ohledu nebere.

Další problém, který mám s Gehlovým přístupem k osvětlení, je jeho podpora spektakulárního osvětlování. Chápu, že to souvisí s jeho přesvědčením, že dobrý veřejný prostor má schopnost vytvářet zážitky, ale forma světelných show se mi nezdá nejlepší zkratkou ke kvalitním zážitkům. Za prvé nevytváří, narozdíl od intimního a dobře směřovaného osvětlení, skoro až přítmí, příležitosti ke komunikaci. Takovou show v zásadě pasivně konzumujeme a přispívá k naší oddělenosti. V Praze to každoročně můžeme vidět na festivalu *Signal*, jehož pravidelnou součástí jsou projekce na budovy, kterých se vždy účastní velké množství lidí. Působivé světelné show snad mají nějakou

38 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 178-180.

39 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 98-99.

hodnotu gesta, ale většinou se nesnaží mít větší ambice než být víc než estetickým zážitkem.

3 Noc na Corsu

V Ústí nad Labem jsem žil dva roky. Jestli tu strávím i třetí, to nevím. Už teď zde spíš bydlím a žiji, jestli se tak dá říkat práci, zpátky v Praze. Když jsem se do Ústí přestěhoval, měl jsem celkem jasnou představu, co chci v životě dělat. Teď jenom vím, že potřebuji větší cizinu, odpojenou od Prahy, abych to opravdu zjistil. Můj pobyt ze všeho nejvíce změnil můj názor na vzdělávání. Co, jak a koho učit. Výtvarná výchova se mi stala pouze nástrojem k tomu, jak skrz tvořivý přístup a kulturní kontexty přiblížit občanská témata. Důležitou roli v tom hrála moje spolupráce s Veřejným sálem a Galerií Hraničář a také pobyt v Krásném Březnu, kde jsem necelý rok bydlel v sociálně vyloučené lokalitě v “gadžovském” domě. To mi umožnilo se zapojit do projektu *Corso pro nás* jako svého druhu místní aktér. Druhý projekt ústeckého PPUPAKu (Platforma pro urbánní participaci a kreativitu) navázal po zinu o bývalé České besedě s dalším zanedbaným místem s budoucností, jež tak úplně nebere v potaz kontext lokality a potřeby místní komunity. Zásadní roli v iniciaci projektu měl Aleš Bárta, lokální aktér z Krásného Března a člověk pohybující se kolem Hraničáře. Pod hlavičkou Tmelu jsme se k projektu připojili s naší domácností. Martina Johnová z PPUPAKu a Hraničáře zapojila Spolku, kolektiv architektek a socioložek z Košic. Díky jejich zapojení vznikl rozsáhlý projekt, jehož výstupy obsahovaly jednodenní akci, několikadenní akci, participační workshop, vizuální identita projektu od Čarokrásna, článek v Hraničářském časopisu a instalaci Spolky na výstavě Společná základna.

Pro mě *Corso pro nás* představovalo především příležitost se na chvíli stát lokálním aktérem a aktivně se zajímat o místo pár minut od mého bydliště. Z určité fascinace nepoužívaným kulturním střediskem a možnosti uskutečnit v jeho prostorech kulturní akci, se stal zájem o místní komunitu, její potřeby a podobu veřejného prostoru v Krásném Březně. Celkem záhy jsem na okolí objektu začal aplikovat také své celkem nově nabyté znalosti o světelném znečištění. Corso se nevyznačuje jako zvláštní případ agresivního osvětlení nebo tmavé zóny, ale vzhledem ke své noční opuštěnosti se mi stalo milým příkladem místa, jež by možná tmavou zónou být mohlo. Tmavou zónou teď nemyslím technický (tmavé oblasti u nás představuje část Beskyd a Jizerských hor), jen místo bez

umělého osvětlení. Takovou vnitřní periferii, kde člověk v určitém časovém období přestává být dominantním aktérem.

Corso, celým názvem Obchodní dům Prior a Kulturní středisko Corso, bychom měli brát s ohledem na kontext Krásného Března. Pokud by prostor měl někdo užívat, tak lidé z okolí. Proto začneme vytvořením obrazu městské čtvrti a imageability Corsa. Součástí obrazu místa je také jeho využití a formativní vzpomínky na to, jak se využíval v minulosti. Změny probíhající v čase se stávají součástí naší představy o místě a obtiskují se do našeho hodnocení současného stavu.

Plánovaná rekonstrukce Corsa se stala hlavním podnětem pro vznik *Corsa pro nás*. Drahá proměna části objektu nepracuje s obrazem místa a nezohledňuje potřeby místního obyvatelstva. Na workshopu se Spolkou vznikly dvě alternativní vize. Rád bych ještě přidal třetí, která jde za potřeby člověka a vnímá Corso jako potenciální vágní terén. To je moment, kdy konečně získám všechny potřebné nástroje k umělecké a didaktické transformaci Corsa jako místa péče o více-než-lidský svět. Vracím se k významu tmy, k našemu přístupu ke světlu. V trojici výstupů aplikuji sebrané znalosti a skrz práci v terénu vytvářím mapu situace *Noci na Corsu*.

3.1 Obraz Krásného Března

Když srovnáme Krásné Březno s jinými městskými částmi v Ústí nad Labem, zjistíme, že se jedná o místo s špatnou pověstí, čtvrť bez zásadní identity, kterou ředitel Archivu města Ústí nad Labem Mgr. Petr Karlíček pouze útrpně projíždí (ze soukromého rozhovoru mezi Alešem Bártou a Petrem Karlíčkem) a politik, podnikatel a filosof Martin Hausenblas podobnou náladu podtrhl výrokem: “Uděláme Krásné Březno zase Krásným.”⁴⁰

Nedostatek vlastní identity vyniká ve srovnání s další městskou částí, Klíšem. Na Klíši se lidé organizují, protestují proti výstavbě a vznikají zajímavé projekty jako *Do Klíše: Průvodce ústeckou čtvrtí* od Terezy a Davida Šťastných. Brožura v lákavé grafické úpravě pracuje s historickým vývojem městské části a mapuje vývoj od středověké vesnice. Tradice dává Klíši jasnou identitu. Tradice odlišuje Klíše od satelitních městeček:

40 Re-vize Ústí 01: Vysokorychlostní trať. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 24. 1. 2018 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://youtu.be/Z95hfPkSV1c>

“Jsou tu jisté prvky, které mohou mezi Klíšem a současným způsobem zastavování volné krajiny vzbuzovat podobnost. Je to ovšem povrchní a zavádějící vizuální rovnítka kategorie baráky=baráky.”⁴¹

Lidé zde žijí rádi a rádi zde tráví svůj volný čas. Procházkami, v přírodě nebo parku, v kavárně. Nutno říct, že nájmy a ceny domů v modernistickém jádru Klíše jsou vyšší než kdekoliv jinde v Ústí nad Labem a obyvatelé Klíše jsou proti obyvatelům ostatních městských částí privilegovaní. Mají lepší vzdělání, díky lepšímu kulturnímu kapitálu a v důsledku toho také více peněz a lépe placené práce. Také město se mnohem víc stará o rozvoj a údržbu veřejných prostranství na Klíši než třeba ve vyloučené oblasti Nové Předlice nebo v sociálně vyloučených částech Krásného Března.

Paradoxně, Krásné Březno má, přes dnešní nedostatek místní hrdosti, ve srovnání s Klíšem vrstevnatější historii a různá zákoutí vycházejí z vesnic a stavení, která se v údolí nacházela před příchodem průmyslu. Z této doby se zachoval zejména zámek s kostelem sv. Floriána. Průmyslový charakter si drží Krásné Březno dodnes. Na břehu řeky ho lemují přístavy s překladišti a kolem železniční trati stojí na obou stranách průmyslové areály a brownfieldy, od historického areálu pivovaru a likérky k současnému depu Zásilkovny. Širokou železniční trať je možné překročit jen na několika místech a jako kořeny z ní vyrůstají vlečky do všech důležitých podniků minulosti. Od zbytku obytné zástavby odděluje trať místní část Nový svět, dříve centrum české komunity v Březně, dnes vyloučenou oblast s nechvalně proslulou ulicí Matiční (dva ze tří bytových domů město letos po průtazích zdemolovalo. Třetí patří přístavu a stále stojí). Kolem ulice Drážďanská stojí, často jen z jedné strany, stará zástavba řadových domů. Na to navazuje Sídliště Krásné Březno postavené v osmdesátých letech. Ke Krásnému Březnu patří ještě prostorově oddělené sídliště Pod vyhlídkou. Od centra Ústí nad Labem i Neštěmic Krásné Březno odděluje úzký pruh břehu pod skalním masivem zabraný infrastrukturou. Dříve se na svazích nad Březnem pěstovala vinná réva.

Abychom pochopili celou identitu a strukturu Krásného Března ve vztahu k jiným částem města, musíme zmínit složení obyvatel. V Krásném Březně se setkáme s početnou

41 PETERMANN, Tomáš. Klíše není prvorepublikovým satelitem. In: *Do Klíše: Průvodce ústeckou čtvrtí*. Ústí nad Labem: KHI, FF, UJEP, 2022, s. 28.

Romskou komunitou. Ta se pohybuje zejména na Novém světě, kolem vlakového nádraží a v okolí ulice Drážd'anská. Romská mládež se také pohybuje kolem Corsa. Bílí obyvatelé Krásného Března se v ulicích tolik nepohybují. Pár jich najdeme v hospodách, část podniků je v tomto ohledu hodně bílá. Pak na ně narazíme v supermarketech a občas se psem v okolí panelových domů. V Krásném Březnu bydlí nějakých dvanáct tisíc lidí, ale při pozorování společenského života je jasné, že většina hledá vyžití v jiných částech města.

Z toho můžeme vyvodit význam, jenž má pro mnohé obyvatele. Trochu nepříjemné útočiště, domov z nedostatku jiných možností. Samozřejmě se to liší člověk od člověka a s tím také mentální obraz (image) místa.⁴² Jiný význam a potažmo obraz má Krásné Březno pro Romské děti, jež navštěvují nízkoprahový klub v Maticíni, jiný pro štamgasta od Čarodějek a jiný pro architekta z Klíše.

Kevin Lynch zavedl jako jedno měřítko krásného prostředí pojem imageability. Definuje ji jako vlastnost objektu, která vyvolává silný image.

“Místo s vysokou mírou imageability, tzn. s vysokou mírou zjevnosti, čitelnosti či snad zřetelnosti se nám bude jevit i jako dobře vytvářené, výrazné a obdivuhodné.”⁴³

Dále zmiňuje vysokou imageability míst jako jsou Benátky nebo Manhattan. S jejich specifickými formami není těžké si vytvořit zjednodušující obraz místa.

Klíše se svojí sjednocenou modernistickou architekturou a nádechem německví má vysokou imageability. Krásné Březno se svojí složitou strukturou, nejasnou identitou a významem ležícím někdy v minulosti, kdy pivovar ještě vařil pivo, se sotva dá považovat za místo s výraznou image. Imageability Krásného Března působí neurčitě i díky mnoha zvágněným místům mezi místy. Vnitřní periferie najdeme zejména v průmyslové a staré zástavbě na každém bloku. Ale existuje tu objekt s vysokou, i když trochu kryptickou, mírou imageability - Obchodní dům Prior a Kulturní středisko Corso. Má výjimečné tvary, uspořádání, centrální umístění, auru potenciálu. Při vytváření mentálního obrazu Krásného

42 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 8-9.

43 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 10.

Března se tak snadno stane dominantou. Kryptickou, protože brutalistickou architekturu většina lidí stále příliš necení. Venkovní perimetr Corsa je vlastně docela ošklivý, příliš velký pro lidské měřítko. Svoji přívětivou tvář orientuje dovnitř na terasu.

Nutno dodat, že přístav a průmyslové části Krásného Března oplývají vysokou mírou zjevnosti i šarmem vágních terénů, ale jejich umístění stranou obydlí a nemožnost trávit zde čas jinak než se od benzínové pumpy kochat překladačem kontejnerů z nich netvoří ideální město pro lidi.

Ve svém obrazu Corsa a potažmo Krásného Března vycházím z poznatků Kevina Lynche. Ten použil následující metodu při hledání image tří Amerických měst. Spočívala ve dvou hlavních krocích.

“Školený pozorovatel provedl systematický průzkum přímo v terénu. Zmapoval přítomnost rozmanitých prvků i jejich zřetelnost. Hodnotil silné a slabé stránky jejich image, spojitosti i nespojitosti a další vzájemné vztahy. Všímal si zvláštních kladů i záporů uplatňujících se ve struktuře image. Tato subjektivní hodnocení vznikala na základě bezprostředního vnímání prvků v prostředí.

S malým vzorkem obyvatel jsme vedli dlouhé rozhovory, v nichž jsme se snažili evokovat jejich vlastní představy o konkrétním prostředí. Rozhovor zahrnoval popis, určení polohy, skicování a imaginární vycházky. Dotazováni byli nejen ti, kdo v daném místě trvale bydlí nebo zde již dlouhou dobu pracují, ale i lidé, kteří se do místa svého bydliště či pracoviště touto zónou přepravují.”⁴⁴

Oba tyto kroky ve větším nebo menším měřítku proběhly také během projektu *Corso pro nás*. S asi desítkou místních aktérských osobnosti jsme dělaly**i* rozhovory, v nichž zazněly otázky, ne nepodobné těm z Lynchova šetření. Naše rozhovory trvaly vždy asi jenom patnáct minut. Rozsahem se nemohou rovnat původnímu výzkumu a ani bych je výzkumem nenazýval. Postrádají imaginativní části. Přesto z nich vyšel najevo vztah aktérských osobnost k prostředí Krásného Března a zejména ke Corsu. Lokalitu často vnímají jako nebezpečnou, zanedbanou a spíše se jí, s výjimkou osob působících přímo na Corsu, vyhýbají. Zmíněný byl i důvod, že na Corsu jsou Romové. Mnozí dotazovaní měli

44 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 15.

společné, že do Krásného Března dojíždějí za prací a místní prostředí dobře neznají. Atmosféru jistě bezútěšnosti ukazuje také to, že za celou dobu, kdy probíhal projekt *Corso pro nás*, jsme nedokázaly* najít nové lokální aktérské osobnosti, jež by s projektem pokračovaly* a aktivně se zajímaly o objekt Corsa. Z většiny viním náš přístup, příliš mnoho jiné práce jednotlivých zapojených osobností a upadající zájem o projekt směrem k jeho konci. Myslím si, že negativní image objektu také trochu přispěla.

Svůj vlastní terénní průzkum jsem systematicky prováděl v době, kdy jsem žil v Krásném Březnu. Často jsem se pohyboval na Corsu a v jeho okolí. Zaznamenával jsem, kde jsou pro mě jako chodce klíčové služby v blízkosti objektu (večerka s Alza boxem v ulici Příkopy) a jak na mě působí jednotlivé prostorové celky. Například ulice Drážďanská nabízí několik večerek a několik hospod, ale jedná se o celkem nepříjemnou ulici s obvodovými stěnami průmyslových objektů na jedné straně a výraznou dopravou. Výjimku tvoří okolí zastávky Pivovar, kde začíná park, který pak pokračuje směrem ke Corsu. Směrem od parku k centru se rozprostírá oblast, kde nalezneme samoobsluhy a krásné vágní prostory. Za touto částí se nachází ještě zoologická zahrada oddělená zdmi a ploty. Chodců tím směrem potkáte minimum. Malé je také množství obytných domů v této části Krásného Března. Největší pohyb lidí pak zaznamenáme v několika blocích mezi ulicemi Drážďanská, U Pivovarské zahrady, Neštěmická a Na Sklípku. Paneláky nad ulicí Neštěmická tvoří další oblast.

Kevin Lynch vymezuje prvky image města. Jsou to cesty, po kterých se pozorovatelé pohybují obvykle nebo příležitostně. Okraje vnímá jako lineární hranice dělící kontinuum prostoru. Oblasti jsou části města rozdílného charakteru založené na našem subjektivním vnímání. Uzly a významné prvky představují dva druhy vztažných prvků. Liší se tím, že do uzlů pozorovatel na svých cestách přímo vstupuje. Typickým uzlem je náměstí. Významné prvky představují objekty s výraznou imageability.⁴⁵

V případě Krásného Března narážíme na celou řadu okrajů. Ať už se jedná o zdi a ploty, železniční koridor, špatně průchozí silnici, neprostupný nebo zvágněný terén. Jedním z hlavních problémů se mi zdá být nedostatek zřetelných uzlů. Corso bohužel představuje

45 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 47-48.

spíše významný prvek a cesty se mu vyhýbají. Mezi důvody patří nedostatečná koncentrace funkce, málo příležitostí trávit na Corsu čas a také špatná pověst. Za hlavní uzly v Krásném Březně bych považoval už zmíněný park u zastávky Pivovar, zastávku hromadné dopravy Krásné Březno a bezejmenné náměstíčko vznikající v té části Družstevní ulice, kde se setkává s ulicemi Keplerova a Příkopy. Všechny tyto body propojuje množství cest a celá oblast je ohraničena liniemi rušnějších silnic, zdí, vágních prostorů. Celá oblast má ještě jedno specifikum. Bydlí a pohybuje se v ní znatelné množství Romů. Sociální nebo etnická příslušnost obyvatel může vytvořit image celku i bez toho, aby se vyděloval z celkového schématu města architekturou nebo strukturou ulic.

“V obytných oblastech jsou nesporně důležité i jejich sociální konotace: část chodců, s nimiž jsme navázali hovor, nám řekla, že mnoho lidí spojuje různé společenské vrstvy s rozdílnými oblastmi.”⁴⁶

Pokud si tento prostor vymežíme jako oblast, musíme se nutně zamyslet nad tím, co udělat, aby působila jako tématický celek a jak učinit Corso součástí tohoto celku. Původní plány města na rekonstrukci z něj Corso dále vyčleňují. Vize, které vznikly v rámci *Corsa pro nás* z něj vytváří uzel a propojují tím mnou vyznačenou oblast se zbytkem sídliště (samostatným tématickým celkem). Corso ale vždycky vychází tak trochu jako vlastní tématický celek, polo-oblast mezi snadno odlišitelnými oblastmi.

Abych to shrnul. Asi takový byl můj obraz Krásného Března a Corsa ve chvíli, kdy jsem se rozhodl na lokalitu zaměřit a zjistit, jak funguje za tmy. Moje metoda zkoumání nočního image obsahovala tři kroky:

1. S malým vzorkem respondentských osobností navštívit noční Corso a povídat si o něm a jak na nás působí. Tohle se vyvinulo z poměrně obyčejného nápadu dělat komentovanou procházku v noci. Ta také měla svůj důvod, protože měla sloužit jako data pro naučnou stezku.
2. Performativně pojmout prostor. Po zjištění, že rozměry objektu nepřejí podivnému pohybu jsem se ho místo toho rozhodl osídlit objektem. Ten vycházel z úvahy o tom, kdo Corso opravdu používá a může používat bez ohledu na stav objektu.

46 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 69.

3. Ze sebraných dat vytvořit samoobslužnou naučnou stezku, jež by vystihovala image nočního Corsa.

S prvním bodem se pojí ještě taková zajímavost. Přestože se kvůli velikosti vzorku jedná o velmi subjektivní závěry, v onu chvíli jsme je mohly* i brát za všeobecně platné. Na celé terase Corsa nikdo další nebyl. Pro naprostou většinu lidí se noční Corso nachází za okrajem, švem jenž je odděluje od jejich cest. Kevin Lynch bere okraj jako prvek lineární⁴⁷ a v případě Corsa se za tuto lineární hranici dá považovat obvod budov a zábradlí dvorany. Celý objekt obchodního domu a kulturního střediska se stává oblastí mimo jejich obraz města.

3.2 Příklady využití objektu

Obchodní dům Prior a Kulturní středisko Corso vzniklo jako součást výstavby Sídliště Krásné Březno (v některých případech uváděné jako sídliště Krásné Březno). Podoba sídliště vzešla ze soutěže v roce 1973. Za vítězným návrhem stál Václav Krejčí. Ten se předtím podílel na podobě Mostu a ceněném sídlišti Severní Terasa v Ústí nad Labem. Severní Terasa se s velkým centrálním parkem bere jako jedno z povedených sídlišť u nás. Vedle toho stál za, naštěstí nerealizovaným, návrhem obří Jižní Terasy na druhém břehu Labe. Sídliště Krásné Březno řešil formou nového městského obvodu děleného na funkční celky. Občanskou vybavenost koncentroval do obvodového centra. Solitérní budovy centra byly propojené vyvýšeným náměstím. Pod ním se skrývala parkoviště pro návštěvníky.⁴⁸

Sídliště Krásné Březno nakonec vzniklo kolem roku 1982 a nikdy nebylo dostaveno podle vize architekta. Domy měly pokračovat za ulicí Krčínova a obklopit tak Corso ze tří stran. Další výraznou změnu proti původním plánům představovalo vynechání lávky přes ulici Neštěmická. Vytvořila by příjemný úrovněový přechod z protějšího svahu. Když se podíváme na původní plány, tak při realizaci zmizela ještě budova na druhém konci lávky a terasovité panelové domy dostaly tradičnější podobu.⁴⁹

47 LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huřa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004, s. 47.

48 *Sluneční město: Ústecký architektonický průvodce 1948-1989*. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2021, s. 68-69.

Otázkou zůstává, zda by lávka změnila osud obvodového centra. Kriticky se k problému vyjádřil architekt Luboš Klabík ze studia Tečka:

“Krásné Březno, které vyrostlo po revoluci o 10 tisíc lidí díky sídlištím, může těžko po 30 letech dobře fungovat. Hlavním problémem z urbanistického hlediska je odtrženost Krásného Března - co není napojené umírá,.... Monofunkční celky z minulého století jako je Corso v tom dnešním ob stojí jen velmi těžko.”⁵⁰

Zrovna jsem chtěl napsat, že Corso bylo polyfunkční budovou, vlastně čtyřmi budovami, kde se nacházelo kulturní středisko s kinosálem a divadelní scénou, klubovny, knihovna, obchody, restaurace, střední škola, pošta a kanceláře. Výčet není kompletní, Corso v letech po svém vzniku nabízelo všechno, co si mohlo obyvatelstvo přát. Upadat začalo až později (také vinou monofunkčních montovaných samoobsluh), kdy vzhledem k náročné údržbě a malému zájmu během devadesátých a nultých let zavřeli kulturní středisko, většinu obchodů, školu přesunuli jinam a knihovně dalo město poměrně nedávno neudržitelný nájem (knihovnu provozuje kraj). Tři ze čtyř budov drží v rukou soukromníci. Bývalý Prior sloužil nějakou dobu jako kuželkárna. Teď v něm jsou skladovací prostory, country club a soukromý klub/herna. Z kavárny v rohu terasy vznikl Dům Ježíše Krista a slouží se zde mše v romštině. V budově naproti, kde dříve dříve působila střední škola se na terase nachází pouze soukromý klub/herna. Z druhé strany, na místech mnohem lépe přístupných z okolní zástavby najdete večerku a domácí potřeby. Část prostor této budovy se také využívá jako sklad. Třetí ze soukromých objektů slouží jako nemocnice a s novou vrstvou izolace a barevnou fasádou se v posledních měsících jasně vyčlenila z celku.

Čtvrtá budova je Corso.

Corso patří městu. Přestože už nefunguje jako kulturní středisko a sály se nemohou používat, protože by se musela udělat minimálně revize vzduchotechniky, sídlí zde policie, v prostorách bývalé restaurace jsou kluby juda a stolního tenisu a YMCA provozuje v přízemí nízkoprahový klub Orion, který dává místní mládeži trochu zázemí. Omladinu na

49 *Sluneční město: Ústecký architektonický průvodce 1948-1989*. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2021, s. 67.

50 *Sluneční město: Ústecký architektonický průvodce 1948-1989*. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2021, s. 69.

Corsu také potkáte nejčastěji. Ať už míří na Judo nebo do klubu, děti tu občas hrají fotbal nebo si hrají jen tak. Zapadlé kouty terasy potom slouží jako dobrý úkryt na marihuanovou cigaretu nebo trochu alkoholu pod zákonem. Stejně kouty jsou občas využívány uživateli pervitinu.

Narkomany na Corsu jsem ještě nezmínil. Zdá se mi, že spíše využívají opuštěnosti terasy, než aby ohrožovali náhodného kolemjdoucí. Přistihnout někoho při užívání může být nepříjemné, protože to působí jako narušování soukromí. Problém představuje také možný kontakt uživatelů drog s dětmi a nezletilými.

Co na to policie? Ta používá hlavně vchod z ulice Krčínova. Na terase strážníci kouří a občas si po ní krátí cestu na služebnu autem.

Děti se v Krásném Březnu setkají s pervitinem tak jako tak. Zásadní roli hraje prevence a nabídnout dětem ze sociálně vyloučených rodin a nefunkčních rodin dost možností, jak trávit čas jinak. Nízkoprahové kluby mají nezastupitelnou roli, ale dalo by se jít dál, nabídnout toho víc a zapojit také rodiče. Ve strukturálně zasažených místech se vyplatí dělat všechno pro to, abychom narovnal*y**i příležitosti.

K pochopení situace se hodí ještě dále popsat kondici objektu. Celý areál Prioru a Corsa se nachází někde mezi dobře zakonzervovaným⁵¹ a úplným rozkladem. Náklady na údržbu a provoz se už dříve ukázaly jako neúnosné. Klub juda se potýkal s vysokými náklady na topení už před prvním zdražováním energií po krachu Bohemia Energy a dalších dodavatelů v roce 2021. Ping pong pravděpodobně po poslední vlně viru ani pořádně neotevřel.

V praxi to znamená, že nepoužívané části budov nejsou vytápěné a tím se urychluje jejich rozklad. Do prostoru pod dvoranou, původně nákupní pasáže a parkoviště, zatéká. Samotná terasa proběhla částečnou rekonstrukcí. V horní části se vyměnily dlaždice a instalovaly nové lampy. Dlaždice v dolní části zůstaly původní. Chybí zde kusy a neopatrný chodec může snadno zakopnout. Stav zhoršuje lenost osob, které po terase až ke dveřím svého prostoru dojíždějí autem. Betonové vyvýšené záhony nikdo neudržuje a snad dojde k

51 V objektu se pořád nachází původní výzdoba. Pokud máte cestu kolem, stojí za to vlézt dovnitř a vystoupat po schodech do patra před klub juda. Užijte tam rafinované stropní průhledy a velkoformátovou mozaiku.

zajímavému zvágnění. Přestože zahrádky nemůžeme v kontextu betonových ploch nazývat vágními terény, jejich zvágněním se postupně vyčleňují z celku a stávají se z nich jakási místa mezi místy. Bez údržby ztratila funkci. Na zelené (často spíš hnědé a žluté s bílými kusy molitanu) ostrovy Corsa by se dala vztáhnout definice Radana Haluzíka o místech funkce zbavených:

“Jakmile jejich (velkolepě oslnivý, ale skrblivý) ‘režim péče’ jen na chvíli poleví, objeví se v nasekaných trávnicích první odpadky. Jakmile se záhonky růží nevyplevelí a pečlivě vyšlechtěné trávničky neposečou, nebo posečou jen jednou ročně, startuje příroda se svými plevely.”⁵²

Sentimentální člověk nebo pamětník může nad současným stavem Corsa smutnit. Vrátit staré časy, důvod k úvaze o rekonstrukci - jedné čtvrtiny objektu. Majetkové poměry neumožňují pojmout obnovu celého objektu, alespoň ze začátku, komplexně.

Peníze na takovou v jakékoliv podobě rekonstrukci v městské kase nemají. Navíc způsob a účel rekonstrukce neřeší žádný z problémů Krásného Března.

3.3 Utopie (pl.)

V roce 2018 se město rozhodlo objekt revitalizovat. Na svých jednáních se zabývalo budovou kulturního střediska, dvoranou a parkovacími místy pod dvoranou. V první architektonické studii z roku 2018 vycházela odhadovaná cena rekonstrukce asi na 150 milionů korun. Po přičtení inflace v roce 2020 to bylo už přes 365 milionů korun. Ve dne 21. 1. 2021 se na magistrátu uskutečnilo jednání ve věci “Projekt Corso.” Zde se odhad nákladů stále pohyboval mezi 360 a 370 miliony korun.⁵³ Projednávalo se zejména přesunutí centrály městské policie, metropolnetu a městský služeb. Také se bavili o budoucím využití vícefunkčního sálu, kinosálu a divadelního sálu a současném stavu dvorany.

52 HALUZÍK, Radan. Město z pohledu naruby: Optikou inverzního urbanismu. *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 32.

53 Zápis z jednání konaného na Magistrátu města Ústí nad Labem ve věci: „Projekt Corso“. Ústí nad Labem, 21. 1. 2021.

Na začátku roku 2020 proběhla studie proveditelnosti za asi 12 milionu, která zjistila skutečný stav objektu. V létě odstoupil magistrát od záměru objekt rekonstruovat, celková cena by přesáhla půl miliardy korun. Místo toho se rozhodl zbourat terasu a obnovit parkoviště pod ním. Tehdejší primátor Petr Nedvědický se vyjádřil, že celý objekt bude levnější zbourat a postavit něco nového.⁵⁴

Primátorovo oznámení přišlo krátce po zakončení hlavní části *Corsa pro nás*, několikadenní akce na dvoraně objektu. Možná se jednalo o shodu souvislostí, ale možná projekt opravdu přiměl magistrát téma znovu otevřít. Přece jenom jsme zvaly*i lokální politické osobnosti na debatu a zprávu o výsledku našeho snažení předaly*i městu.

3.3.1 Participační fantasie

Jeden z hlavních problémů bývalých plánů města nebyl ani tak nedostatek veřejných služeb, ale to, že nezohledňoval potřeby místních obyvatel a zohledňoval pouze asociální potřeby Magistrátu města Ústí nad Labem. *Corso pro nás* vzniklo v první řadě jako snaha do procesu vnést participační procesy.

“V každém městě nebo vesnici existuje kapacita/schopnost (capability) jednat jinak, tedy, je zde přítomná lokální ‘agency’, i když nemusí hrát významnou roli. Dokládá jí množství nápadů a stížností, které se objevují na sociálních médiích nebo u svépomocně organizovaných skupin, které pořádají úklid okolí.”⁵⁵

Zde si Spolka dala za cíl vybudovat občanský prostor, který by sloužil jako platforma pro diskusi a demokratizaci plánování. Občanský prostor nemusí být pevně daná konkrétní budova nebo místnost. Spíš se jedná o to vytvořit podmínky k tomu, aby se participační procesy mohly uskutečnit. V participačních prostorech *Corsa pro nás* byla zásadní otázka zapojení obyvatel a jejich potřeb do procesu plánování “Projekt *Corso*”.

54 ANGERMANNOVÁ, Anna. Zchátralé ústecké středisko Corso se celkové opravy nedočká, byla by drahá. In: *iDnes.cz* [online]. 7. 7. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/krasne-brezno-stredisko-corso-oprava-penize-nedvedicky.A220704_102033_usti-zpravy_grr

55 SPOLKA. Participace jako občanský prostor. In: *Hraničář 2021-2022*. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2022, s. 10.

“Naším klíčovým nástrojem jak sdružovat lidi a vytvořit tak občanský prostor/prostor k participaci, je vyzvat je, aby společně vytvořili vizi vystavěného prostředí. Rozvíjí se tak jejich zájem a vznikne to ‘něco’, pro které by účastníci/členové občanského prostoru měli získat schopnosti, aby ho byli schopni dosáhnout.”⁵⁶

V praxi to vypadalo tak, že jsme systematicky vytvářely* seznam názorů o jeho současné a představ o možné budoucí podobě. Na začátku stály naše vlastní subjektivní představy a už zmíněné rozhovory s místními aktérskými osobnostmi. V rámci první, jednodenní akce, jsme oslovovaly* přímo na dvoraně Corsa kolemjdoucí a vytvořili vizuální seznam jejich přání a představ toho, co by se tam mohlo dít. Na dva velké papíry se vytiskly pohledy na obě strany zhruba z místa, které jsme obsadily* (byl vytvořen jakýsi dočasný občanský prostor). K nim vytvořily Karolína Hruboňová a Bára Šubrtová sad obrázků možných aktivit a prvků, jež by se mohly na Corsu vyskytovat. Kdo nechtěl kreslit, mohl si tak jednoduše vybrat z nabízených obrázků a přání do pohledu nalepit.

Měli jsme štěstí, že jsme si pro akci vybraly* neděli. V Domě Ježíše Krista zrovna probíhala mše, a tak naše intervence vzbudila zájem. Aktivit se účastnily zejména děti, ale zastavili se u nás i dospělí. Dokonce se kolem procházel jeden senior, který do jedné z budov navrhl přidat sociální bydlení.

Se sebranými daty pokračoval projekt dál. V dalším kroku se sešla akční skupina, aby s nimi pracovala a vymyslela, co by na Corsu mohlo být. Přišli jsme s celou řadou návrhů od kavárny, přes komunitní centrum spravované rodiči s malými dětmi, sociální bydlení, jehož nájemníci by se staraly o společné prostory a záhony v okolí. Tím nám vznikla banka možných využití. Tu jsme využili na dvoudenním workshopu v rámci vícedenní akce v červnu. Na tu se k nám připojily dvě studentky urbánního designu z TU v Berlíně. Společně s nimi jsme se rozdělili na dvě skupiny a vytvořily* dvě možné vize Corsa, které jsme následně prezentovali na diskuzi, kam byly pozvány zastupitelské osobnosti z radnice městské části Neštětice, Magistrátu města Ústí nad Labem a kraje. Spolka vize použila také v prezentaci projektu na výstavě Společná základna ve Veřejném sále Hraničář.

56 SPOLKA. Participace jako občanský prostor. In: *Hraničář 2021-2022*. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2022, s. 10.

Během workshopu se každá skupina vydala trochu jiným směrem. První skupina se rozhodla pro koncept Corsa 24/7, tedy místa, kde se v každou denní dobu bude něco dít a člověk se tam díky tomu bude cítit bezpečně. Jejich projekt kladl velký důraz na společenský, kulturní a sociální rozměr a propojení s okolím. Toho dosáhl otevřením prostoru pod dvoranou pro chodce ze všech směrů a využitím vzniklé plochy na kulturní a společenské akce, třeba promítání. Zároveň tím vznikla zastíněná plocha, příjemná při jakémkoliv počasí.

Naše skupina pojala trochu jiný přístup. Pracovala s námi doktorandka zaměřující se na bezpečný pohyb dětí v urbánním prostoru, a protože velká část současných uživatelů Corsa jsou právě děti, rozhodli jsme se pro ně vytvořit bezpečný prostor. Při navrhování změn jsme braly* i ohled na to, že ne všechny budovy objektu patří městu. Naši vizi jsme rozdělily* i na tři malé levné změny a tři velké investice do budoucnosti (příloha B, obr. 2).

Corso pro děti definovaly také tři principy:

Dostupnost - Nové přístupové cesty napojují Corso na okolí a vytváří místo, po němž je zábava se pohybovat. Dostupnost zahrnuje také možnost trávit zde čas kvalitním způsobem a to i bez peněz. Komunitní centrum zřízené město pořádá přednášky, workshopy, kulturní a vzdělávací programy. Zkrátka oživuje celý prostor.

Pro všechny - Corso mohou využívat všichni bez rozdílu. Nezáleží na pohlaví, věku. O nejmenší se stará pečující prostředí mateřského klubu provozované aktivními rodiči. V jejich sousedství se nachází byty pro matky samoživitelky a rodiny v nouzi. Senioři se můžou těšit na obnovenou knihovnu. Střetávají se zde všechny generace a dohlížejí na bezpečný prostor.

Pohyb a odpočinek - Děti naleznou nové bezpečné cesty k herním a sportovním prvkům (dětské hřiště u zastávky Pivovar, herní prvek od Miroslava Houry, sportovní hřiště ve svahu nad ulicí Neštěmická). K těm se přidává parkurové hřiště na travnaté ploše mezi Corsem a parkem a vytváří tak přirozený přechod mezi betonem objektu a přírodou parku. Herní stezka slouží jako zábavný způsob cestování po Corsu. Zastíněná terasa a městský nábytek vyzývají k tomu se ve chvílích mezi zábavou zastavit, napít se vody a nabrat dech.

Tři malé levné změny sestávaly z otevření jasně označených veřejných toalet, vytvoření stálé herní stezky a zastínění části terasy velkou plachtou.

Tři velké investice do budoucnosti spočívaly v postavení nových přístupových cest na terasu a lávky přes ulici Neštěmická, zřízení občanských prostorů komunitního centra, mateřského klubu a knihovny a konečně přetvoření hraničního prostoru mezi Corsem a parkem na parkurový park a vytvořit tak z prázdné plochy aktivní součást celku.

3.3.2 Beton se vyrábí z písku

Během vytváření našich “berlínských” utopií mě napadla ještě jedna věc. Lidé Corso možná vůbec nepotřebují a jejich potřeby se určitě dají vyřešit levněji. Možná by bylo zajímavější, než se ho snažit zachránit a přetvořit ve funkční uzel, zachovat organicky vznikající *genius loci* mírného rozkladu. Vzniká tu prostor posunout se od antropocentrického světa, který podle Evy Koťátkové a Hany Janečkové deformuje naši představivost:

“Naše imaginace ve vztahu k více-než-lidskému světu je velmi záhy deformovaná antropocentrickou perspektivou a normalizovaným obrazem přírody jako volně přístupného a nechráněného zdroje k vytěžení.”⁵⁷

Pokud máme ve městě nějakou plochu, kterou dále neudržíme, dochází k procesu zvágnění. Důvodů, proč se ona plocha stala místem mezi místy existuje spousta, ale vždycky mezi nimi figuruje fakt, že není tolik užívána, aby zůstala udržovaná.

V samotném Krásném Březně najdeme takových vágních prostorů nespočet. Stávají se útočištěm drobných živočichů a oplývají značnou biodiverzitou. Podle kategorizace Michala Ajvaze bychom v tomto scénáři našli na Corsu prázdný prostor, který vznikl po ústupu organizace.⁵⁸

Samozřejmě, představa toho, jak lidské struktury pohlcuje příroda, je romantická. Na druhou stranu se v ní skrývá i přijetí toho, že zde nežijeme sami, že některé naše kroky byly chyba. Vznikl by pomník selhání a uvědomění si kolapsu.

57 KOŤÁTKOVÁ, Eva a JANEČKOVÁ, Hana, ed. *Dotek zvířere*. Praha: Artmap, 2021, s. 13.

58 AJVAZ, Michal. Prázdné prostory ve městě (a jejich analogie). In: *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 57.

Ale je rozdíl mezi zplanělou travnatou plochou a objektem, u něhož se může ponechání osudu projevit tím, že se tam někdo zraní. Také musíme myslet na to, že minimálně část současných uživatelů objektu se nemíní přestěhovat, aby na střeše mohl sedět čáp.

S ohledem na současné uživatele se musí vymyslet kompromis. Přímočarým řešením bylo přesunout subjekty stále sídlící v Corsu do jiného objektu. Ale myslím si, že ponechat je uvnitř a nechat přírodě pouze vnitřní dvoranu by se nabízelo jako zajímavější řešení a vlastně i jako nerůstová varianta k současnému plánu města dvoranu zbořit a udělat místo ní parkoviště.

Z terasy Corsa by se tak stalo místem funkce záměrně zbaveným. Prvním krokem je vymyslet, jak zachovat přístup do objektu. Pokud je taková možnost reálná, přesunutí všech vchodů na vnější obvod objektu se zdá jako nejsnazší řešení. Poté by stačilo odstranit přístupové cesty na dvoranu a demontovat umělé osvětlení. V budovách se už teď téměř nesvítlí, tak by tam vzniklo hezké tmavé místo. Terasa se může nechat zdemolovat a nebo vlastnímu osudu. Ke konečnému kolapsu terasy by asi časem došlo stejně, ale může uběhnout několik desítek let, kdy na ní bude mít příroda volnou ruku. V případě, že by se zachoval přístup z vnitra objektu a musely se k tomu účelu vytvořit přístupové cesty, asi v podobě lávek, demolice minimálně spodní části terasy by se stala nevyhnutelnou.

Postupně by se objevil plevel, křoviny, pak i první stromy, které by nakonec terasu jednoho dne roztrhaly. S větším množstvím rostlin by se zvýšila také kapacita zachycené vody a pod terasou by vznikaly nejdříve dočasné tůně, které by se později proměnily v mokřad. K tůním by se slétávali ptáci, kteří by navíc v okolí měli hojně hmyzu k potravě. K současnému ruderálnímu společenství⁵⁹ všelijakých hmyzích pracovníků a ptáků sídlícím na střechách budov by se přidali netopýři, další drobní savci a plazi. Nakonec by přijeli z Akademie věd celý biotop zkoumat.

59 JUŘÍČKOVÁ, Lucie a STORCH, David. Vágní terén je (ošemetná) příroda: Jak šneci a ptáci zabydlují město. In: *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 196.

Kristýna Bušková upozorňuje, že vágní prostor je “kontinuální zdroj kreativity a naší představivosti.”⁶⁰ Radam Haluzík ho nazývá novodobou “terrou incognitou”, v níž se děti i dospělí stávají na chvíli objeviteli na cestě za horizont.⁶¹

Corso jako městská divočina by přilákalo studenty a absolventy ateliéru Time-Based Media, kteří se už teď zajímají o nerůstové pojetí umění, turismus a návrat k přírodě. Vágní terény ostatně už teď lákají umělce, vznikají v nich terénní nahrávky (Jindřich Ptáčník, Martin Marek), umělecké filmy (Jan Kvíz, Sarah Lomenová) a Jan Albert Šturma performativně spí v křoví. Petra Lacinová shrnula své focení střepů zrcadla v berlínských křovích:

*“Vágní terén mi umožnil zaskočit samu sebe. Překvapivě nahlédnout do sebe skrze nastavené zrcadlo a vytvořit něco, co jsem nečekala. Stísněnost a hustota křoví má v sobě potenciál otevírat nepoznané horizonty.”*⁶²

Beton je jenom písek, pískem se měří čas. Zakládat vágní prostor úmyslně a navždy asi nedává smysl. Ale na tu dlouhou chvíli, než bude něco lepšího, se řízené chátrání zdá jako vzrušující myšlenka.

3.4 Tři elegie pro dvoranu

Počkejme do setmění. Teď zase potřebujeme závoj tmy, aby do sebe všechno zapadlo. Zatímco čekáme, shrnu vám, proč vznikla ona přehnaná báchorka o zvágnění. Bez ní by velká část objevování nočního Corsa postrádala smysl. V kapitole o světelném znečištění jsem rozebral mnohé negativní dopady světla na přírodu. Ale jenom přístup, který jde za hranici lidských potřeb, může mít dlouhodobě pozitivní dopad. Příroda sama o sobě nerozlišuje, jestli je ve městě nebo v “divoké přírodě”. Daří se jí tam, kde najde vhodné podmínky.⁶³

60 BUŠKOVÁ, Kristýna. Psychoterapeutka ve vágním terénu: O nevědomí města. In: *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 240.

61 HALUZÍK, Radan (ed.) a kol. *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 253.

62 LACINOVÁ, Petra. Land Escapes: Útěky z nepřírody do přírody velkoměsta. In: *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 240.

Nápad spojit moje působení na Corsu s více-než-lidskou perspektivou se nezrodila hned. Předcházel jí proces pozorování a prozkoumávání a ztráta představy, že existuje širší zájem o to vytvořit z objektu občanský prostor. Přijetí nezájmu a postupného zániku Corsa jako společenského významného bodu se projevilo na struktuře mých aktivit.

Noční Corso jsem začal objevovat individuálně, když jsem se rozhodl po něm pohybovat bez ohledu na lidskou přirozenost. Místo nejkratších možných cest vedoucích z jednoho bodu zájmu do druhého, jsem se pohyboval ve hře se světlem a stínem. Procházel jsem a umisťoval se do bodů, kam umělé osvětlení nedosáhlo nebo naopak chodil od lampy k lampě. Vznikla z toho jediná myšlenka. Tmavá místa, protože neznám jejich obsah, působí méně bezpečně než osvětlená místa. To platí při pohybu na osvětlených místech, kdy se od tmavých koutů snažíme být co nejdál i při pohybu přímo v místech tmavých, kdy vzniká určité nepohodlí z nejistoty pohybu v neviděném terénu. Toto poznání jsem použil jako východisko u prvního ze tří výstupů.

Druhý výstup vychází ze snahy spíše poukázat na nelidské obyvatele místa, v tomto případě hmyz a na způsoby, jak jim škodí světlo, skrz uměleckou praxi. Původně jsem zde chtěl navázat na performativní charakter předchozích aktivit a vymanit se tak z dominance racionálního přístupu, nutné srozumitelnosti chování a teoretické interpretace.⁶⁴ Řešení se ukázalo jako nedostatečné. Nenašel jsem způsob, jak prostor smysluplně pojmut, prožít a zaznamenat. Nevzniklo by žádné nové poznání pro mě a fotografický záznam nebo video z akce by v lepším případě museli obětovat vizuální přitažlivost, v horším by nepředával žádnou emoci získanou z prostoru (příloha B, obr. 3). Proto jsem rozšířil své hledání o další možné formy výstupu a logicky došel k site specific instalaci. Také v sobě obsahuje jistý performativní prvek. Celou doby výroby hmyzího mobiliáře jsem postavil na očích veřejnosti, s občasnou promluvou s kolemjdoucími a v případě první verzi se do stavby zapojily také na Corsu čas trávící děti. Vedle toho nabízí instalace možnost poměrně přímočaře (pokud tomu tak chceme) přenést hlavní myšlenku vztahující se k prostoru.

63JUŘÍČKOVÁ, Lucie a STORCH, David. Vágní terén je (ošemetná) příroda: Jak šneci a ptáci zabydlují město. In: *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020, s. 201.

64 KOUBOVÁ, Alice. *Myslet z druhého místa: k otázce performativní filosofie*. Praha: NAMU, 2019, s. 7.

Třetí pak spojuje a koncentruje moje poznání z prvních dvou výstupů a také poznatky z práce na pracovních listech *Zapomenutá tma*. Formu samoobslužné naučné stezky jsem vybral proto, aby si každý mohl sám projít objekt a jeho okolí a položit si u toho stejné nebo podobné otázky.

3.4.1 Interaktivní světelná procházka

Prvním z výstupů se stala mnou vedená noční procházka po Corsu a okolí. K procházce jsem si původně připravil scénář. Cílem bylo poukázat na prvky světelného znečištění v okolí objektu. Následují evaluace 1. a 2. procházky, které zaznamenaly moje čerstvé dojmy po procházkách a podrobnější popis jevů na trase procházky.

Anotace: Performativní procházka po Corsu a okolí si dává za cíl poznat lokalitu v noci zážitkovou formou. Na kterých místech se cítíme bezpečně, kde ne, kde je zbytečně moc světla a kde naopak málo. Zakončena bude diskusí o tom, komu patří noční Corso.

Délka 60-90 minut

Start: U sochy rodiny (střed parteru Corsa)

Omezení: Nedostaneme se do uzavřených částí objektu, na parteru a v okolí Corsa se nachází hodně střepů a dalšího potenciálně infekčního odpadu.

Důležité poznatky: Kdo obývá Corso v noci, kdo se tam pohybuje, jaké druhy aktivit zde probíhají, jak je osvětlené.

Struktura procházky:

1. Úvod
2. Samostatný průzkum
3. Sdílení poznatků a společné vytvoření trasy
4. Společná procházka vzniklou trasou
5. Procházka po okolí (k Penny, Neštěmickou dolů a Drážďanskou zpátky k zastávce Pivovar)
6. Zakončení u zastávky autobusu Pivovar

Alternativně procházka Neštěmickou na vyhlídku Františka Málka, kde uděláme táborák

1. Úvod (10 min)

Corso není svým nočním osvětlením nějak specifické, nejsou tu výkonné reflektory, které by proměnily noc v den. Přesto můžeme pozorovat několik zvláštností. Část parteru je osazena novými lampami veřejného osvětlení, které mají jinou teplotu než původní lampy. Můžeme pozorovat pohyb. Přes Corso se nepohybuje téměř nikdo. Jen občas pár lidí postává v přítmí, kde provozují pochybné aktivity. Co by to mohlo změnit? Kdyby okolní budovy byly obydlené a svítily, lidé sedící na drinku a další znaky činnosti značící bezpečí. S větší aktivitou v lokaci by lampy mohly být teplejší a ozařovat okolí méně. Přítmí by svědčilo také dalším obyvatelům Corsa, zejména hmyzu. Spolu s divočejší zelení by se tmavé a živé Corso mohlo stát bezpečným útlukem pro obyvatele Krásného Března i ptactvo.

Pozn.: Součástí může být rychlý kurz sebeobrany a vytvoření společné mantry pro získání odvahy v nebezpečných bodech.

2. Samostatný průzkum (10 min)

Všichni účastníci se samostatně vydají po okolí. Za úkol mají najít místa, která jim připadají nějakým způsobem zajímavá. Ať už tím, že působí jinak než ve dne, působí nebezpečně nebo naopak útulně. Můžou se jít podívat i do okolí, třeba k Bille nebo do parku. Za cca 10 minut se zase sejdeme u sochy.

3. Sdílení poznatků a vytvoření trasy (10 min)

Každý si vybere jedno místo a dohromady utvoříme trasu po těchto místech.

4. Společná procházka vzniklou trasou (10 min)

Pohybovat se mezi místy budeme trochu parkurově a na místech vytvářet situace, jež by se nám tam líbily. Procházku vždy uzavřeme pod severní terasou objektu.

5. Procházka po okolí (k Penny, Neštěmickou dolů a Drážďanskou zpátky k zastávce Pivovar)(max. 15 min.)

Cestou pozorujeme sídliště nad námi, špatně nasvícený billboard, zářící benzínku (u delších variant), kde se můžeme na chvíli zastavit.

6. Sdílení poznatků, prostor pro připomínky (5 min.)

7. Alternativně procházka Neštěmickou na vyhlídku Františka Mála, kde uděláme táborák (30 min)

Hlavně kvůli výhledu na zářící město a prosvětlenou oblohu nad ním.

Pouze pokud se někdo bude chtít ještě dál procházet nebo kdyby se to celé zdálo moc krátké.

Evaluace procházky:

Procházka v původním termínu 25. 6. měla nedostatečnou účast na to, abych mohl plně zhodnotit záměr. Jediným účastníkem byl Aleš Bárta, který toho jako dlouhodobý rezident Krásného Března ví o místě víc než já a není to úplně někdo, koho bych si dovolil prohánět kolem. Chabou účast má na svědomí několik faktorů, včetně toho, že procházka uzavírala celý program vícedenní akce *Corsa pro nás* a nemohla začít dřív než několik hodin po předchozí procházce (návštěva interiéru Corsa a navazující procházka po Krásném Březnu s Alešem).

Přesto se nám v diskuzi za chůze po té agoře povedlo probrat většinu bodů, které jsem chtěl nahodit během procházky a podívat se na většinu míst. Vypadly performativní prvky procházky. Poukázal jsem na rozdíly mezi osvětlením ve spodní a horní části parteru. Nové světlo v horní části stojí uprostřed cesty a vhodný houbovitý klobouk směřuje světlo dolů. Svítí sice o něco běleji než by muselo, ale stále se jedná o relativně příjemnou teplotu chromatičnosti. Původní lampy ve spodní části parteru jsou rozmístěné po obvodu a zbytečně mnoho světla tak vrhají na fasády budov. Také vůbec nesměřují světlo směrem k chodcům. Tohle je nejlépe pozorovatelné na stejné lampě, která stojí mimo parter Corsa, na Neštěmické, a dosahuje právě do výšky chodců na terase, které ozařuje.

Nesmýslně silně jsou osvětlené šipky směřující k herně/baru. Ten sám svítí a nelze ho na parteru v noci přehlédnout.

Na dvoraně Corsa není tma. Přesto se tam osamělý chodec v noci necítí příjemně. Kromě onoho pochybného podniku jsme nenalezli jediné svítící okno.

Co se hmyzu a dalších živočichů týče, je plocha osvětlená příliš silně. Nelze pozorovat změny měsíčního světla, kritické pro přirozené procesy v přírodě nebo jenom jako

indikátor tmavosti prostředí. Vzhledem k zanedbatelnému provozu na terase by prostor mohl být mnohem méně osvětlený, spodní terasa by možná mohla zůstat tmavá úplně.

Pokud se vydáme s dvorany, tak opravdu nepříjemným místem je prostor pod severní terasou. Zde chybí jakákoliv světla a pocit nebezpečí ještě umocňují sloupy podpírající terasu, protože za ně není vidět. Sice se zde občas pohybují lidé, ale vzhledem k tomu, že většinou vylézají z další herny a v různých stádiích opilosti, se nedá mluvit o tom, že by v prostoru vytvořili pocit bezpečí z důvodu lidské přítomnosti.

Při obcházení objektu jsme narazili na další tmavá místa v podobě dnes nefunkčních přístupů pro zásobování Prioru a na úzké cestě se vyhýbali popíjející skupině asi čtyř osob. Jinak je okolí osvětleno až příliš. Hlavně ulice Krčínova, kde vedle původního osvětlení přibyly další vysoké lampy nevhodného designu nad přechody pro chodce. Na zastávce autobusu nalezneme úplně zbytečný citylight.

Poměrně novým veřejným osvětlením se chlubí také park uzavírající blok. Vzhledem k osvětlení okolních ulic a tomu, že se přes něj v noci pohybovat nemusíme, se jedná o další zbytečné osvětlení.

Intermezzo

26. 6. Proběhl další pokus zorganizovat procházku. Oslovil jsem tentokrát kamarádstvo. K procházce jsem tak přistupoval s vědomím, že nemají tolik zájem o mé znalosti o Corsu nebo konkrétní prvky umělého osvětlení, ale že by je mohlo zajímat určité pocitový přístup k objevování místa.

Evaluace 2. procházky

Sešly* i jsme se čtyři. Procházka proběhla v přátelské atmosféře. První pokus mi pomohl v tom, že jsem si ujasnil, na která místa se chci zaměřit. Poukázal jsem na hlavní problémy. V první chvíli bylo těžké za hezkého počasí a dobré nálady navodit pocit, že místo může působit nepříjemně. Naopak jsme se ve skupině cítily* i příjemně a měly* i od sochy dobrý výhled na přístupové body. To hodnotím jako pozitivní potvrzení teze, že kdyby se v lokalitě vytvořil důvod, proč tam trávit čas večer a dvorana se obsadila lidmi sedícími třeba před kavárnou nebo jen tak na nábytku městského mobiliáře, pocit bezpečí by se zvýšil. Při hledání míst, která na nás působí, se objevily pro naši trasu tři místa přímo na terase. Kout,

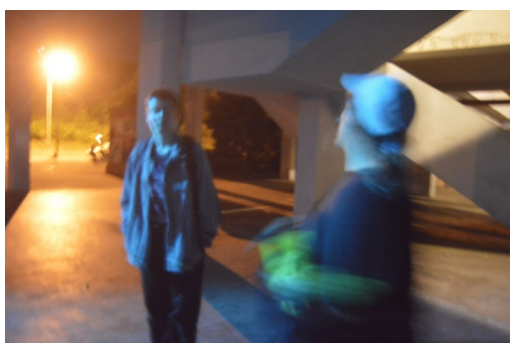
který působí nebezpečně v úplném rohu u polikliniky jsme zkusily* i zabydlet jako balkon vítající rozhovor a postávání. Prostor před Domem Ježíše Krista, jenž na účastnici procházky naopak působil příjemně naopak svou polohou stranou od hlavních tras a světlostí vyzývá k pobytovým aktivitám.

Potom jsme navštívily* i vršek kovového schodiště, kde někdo přespává. Z něj jsme měly* i smíšené pocity. Není to místo, kam by člověk při průchodu po terase přirozeně zašel nebo trávil čas, ale pocit z cizí přítomnosti na špatně osvětleném místě nepůsobí příjemně.

Také jsme se podívali pod část terasy u ulice Neštěmická a shodli se, že špatně osvětlený prostor tvoří další nepříjemný bod. Na schodech vedoucích z terasy jsme navíc narazili na sedící osobu. Tu naší přítomnost vyrušila od braní drog.

Bezpečně na nás nepůsobil ani tmavý průchod na jižní straně objektu. Zlepšit by se daly také některé cesty v okolí objektu, které nevedou přímo. Při hledání nejrychlejší cesty se člověk musí vydat přes parkoviště nebo terénní překážky.

Co se osvětlení objektu týče, hodnotily* i jsme ho kolektivně jako dostatečné s prostorem pro zlepšení. Lampy by vlastně mohly osvětlovat méně a zaměřit se na klíčové body a při současném provozu osvětlovat hlavně přímé trasy a nechat své okolí tmavší.

Účastnické osobnosti hodnotily procházku jako zábavnou a dokázaly si navodit pocit nejistoty, jenž může mít náhodný noční chodec. Zjistili jsme, že po Corsu se v noci téměř nikdo nepohybuje. Narazili jsme pouze na narkomana na schodech, kuřáky před spodní hernou a jednoho člověka odcházejícího z herny přímo na terase.

Atmosféra objektu a jeho architektura nás nenaladila na nějaké složitější performativní prvky s výjimkou postávání a posedávání na určitých místech.

Také jsme vzhledem k pokročilé hodině a ukončily* i procházku po prohlédnutí objektu a vynechali okruhy po větším okolí.

Shrnutí důležitých poznatků

Na povrch vyplynuly dva aspekty místa. Jako klíčovou vnímám práci s pocitem bezpečí a také fyzickou složitost objektu, jenž nabízí mnohá zastavení k zamyšlení se nad potenciálními rolemi jednotlivých bodů. K tomu se v nočním provozu logicky váže i osvětlení.

V samoobslužné naučné stezce dále zpracovávám zásadní poznatky z obou procházek. Zaměřuji se na roli světelných zdrojů a prostorového členění pro dobrý pocit. Při samostatné procházce bychom se měli poučit o jednotlivých světelných zdrojích (různé lampy veřejného osvětlení, jejich umístění a prvky soukromého osvětlení), samotném objektu Corsa a klást si otázku, zda z něj vytvořit prostor pro lidi nebo ho naopak nechat v noci pohltnout tmou.

Z procházek jsem pravděpodobně načerpal víc nových poznatků o místě, než kolik jsem předal. Pomohly mi utřídit si myšlenky a postoupit dál, směrem ke zbytku výstupů. Z pohledu vzdělávání by se dala realizace procházky podle klasifikace Karly Brücknerové

nazvat konceptem výtvarné výchovy jako hřiště (pokud připustíme, že se ještě pohybujeme na poli výtvarné výchovy). Zásadním se stala volnost a záměrné vyjadřování pocitů.⁶⁵

3.4.2 Městský mobiliář pro hmyz

Na začátku stála otázka. Jak v městském prostoru pracovat s jiným než lidským měřítkem? Jak zohlednit a zdůraznit, že město sdílíme s dalšími živočichy, konkrétně hmyzem? Hmyz jsem si vybral z několika důvodů. Za prvé se často nebere v potaz, když lidé mluví o své lásce k zvířatům a přírodě. Za druhé je nezbytný pro fungování ekosystémů, opylování rostlin, rozklad organické hmoty na půdu. V posledních desetiletích se pak souhrnná populace hmyzu zmenšila v takové míře, že to ohrožuje funkci některých ekosystému.

Hmyzí měřítko také hrálo svou roli. První nápad na intervenci byl vytvořit něco velmi malého a nenápadného, ne nepodobné kostkám cukru Jiřího Kovandy.

Když spojíme kostky cukru a kapitolu *Města, kde je příjemné pobýt* z knihy Jana Gehla *Města pro lidi*, kde píše o tom, jak vytvořit přívětivá místa k trávení času a možnostech městského nábytku⁶⁶, který se také objevil v našem scénáři *Corsa pro nás*, velmi snadno dojdeme k trochu troufalé myšlence vytvořit podobné vybavení pro hmyz.

Nesmíme zapomenout, že jsem se věnoval noci. Prvním a hlavním úkolem intervence bylo vytvořit bezpečné prostředí v noci, tedy stín.

Ze začátku jsem si pohrával s nápadem nainstalovat na terase Corsa malinkatý lidský nábytek. Židle, stoly a slunečníky. To jsem záhy zahodil jako příliš antropocentrické. V něčem by takový nábytek asi snadno a srozumitelně předal sdělení náhodným kolemjdoucím, ale nějak mi připadalo, že by hmyz takový mobiliář doopravdy nepoužíval.

V další fázi jsem si naskicoval několik možných kusů mobiliáře.

Hmyzí bufet (příloha B, obr. 4 a 5) jsem chtěl odlít z betonu a první návrh připomínal masožravou rostlinu. Z jednoho bodu vycházelo několik ramen. Na konci měly mít mělké

65 BRŮCKNEROVÁ, Karla. *Skici ze současné estetické výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 143.

66 GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012, s. 134-147.

misky, do kterých by se dala voda s cukrem, protože cukrem se v zimě dokrmují i včely a ty jsou zásadní při opylování rostlin.

Další kus mobiliáře (příloha B, obr. 6) měl vytvořit stín pod lampou pouličního osvětlení a zároveň poskytnout místo k odpočinku. Prvotní návrh počítal s korunou z listů přidělaných elektrikařskou páskou, lýkem nebo provázkem na krk lampy. Věvec z listů a větviček propojených a připevněných drátem se dostal také do první realizace mobiliáře (příloha B, obr. 7). Jako problém se ukázala moje schopnost dostat ho dostatečně vysoko. V konečné výšce působil směšně, nestínil a velmi rychle uvadl.

Třetím návrhem jsou přístřešky inspirované hmyzím hotelem (Příloha B, obr. 8). Podobně jako hmyzí hotel měly nabízet zajímavé materiály pro hmyz jako suchou trávu, klacíky, šišky. Od hotelu se měly lišit podobou inspirovanou turistickými přístřešky v horách. Původní návrh počítá s konstrukcemi z klacíků, někdy s více přístřešky nalepenými sobě.

Přístřešky zůstaly v obou realizacích, kde dostaly různou podobu. Nejčastěji jsem použil kusy dlaždic a kamenného obložení k vytvoření miniaturních megalitických staveb. S výsledky jsem byl sice docela spokojený, ale právě tyto stavby, a cestičky z oblázků mezi nimi, až moc připomínaly dětské domečky pro skřítky. Ve výsledku mi došlo, že kameny volně ležící v chátrající krajině dvorany slouží hmyzu lépe.

Posledním návrhem jsou odpočívadla (Příloha B, obr. 9). Jednoduché konstrukce z větví a provázku měly vytvářet omezený stín a hlavně nabídnout hmyzu alternativu k lidské lavičce. Pavoukům připravily základ na pavučinu. Jsem si jistý, že hmyz celkově nemá problém si místo k sezení najít nebo použít samotnou větev, přesto se mi tento design docela líbí. Přestože zásah zůstává docela nenápadný, má jasný záměr.

Mobiliář jsem chtěl z většiny vyrobit předem a následně rozmístit po celé terase Corsa. To se ukázalo nad moje schopnosti, a tak jsem se smířil s prací z materiálů nalezených primárně na místě a v nejbližším lese, abych tam rovnou zanesl nějaké nové druhy. Stavbu jsem omezil na jeden vyvýšený záhon a přilehlou lampu (příloha B, obr. 10).

Realizace

Intervence do veřejného prostoru Corsa v podobě stavby hmyzího mobiliáře proběhla celkem dvakrát. Poprvé 5. července a po konzultaci ještě jednou 28. července s cílem zbavit se elementů příliš připomínajících “skřítčí domečky”.

Postup byl v obou případech stejný:

1. Sběr přírodních materiálů v blízké divočině
2. Stavba z donesených a na místě nalezených materiálů
3. První dokumentace
4. Čekání na večer
5. Druhá dokumentace za tmy s důrazem na stín poskytovaný mobiliářem

Lišilo se počasí, průběh druhé fáze, způsob trávení čekání a také výsledná intervence.

Při první intervenci se na terase Corsa pohybovalo několik dětí, které mě už znaly z akcí Corsa pro nás. Na chvíli jsem je zapojil do stavby. Vytvořily část cest mezi přístřešky. Také se kolem pohybovalo celkově víc lidí než při druhé realizaci. V Domě Ježíše Krista zrovna probíhalo setkání a občas se někdo zastavil a pozoroval mojí činnost. Došlo k asi dvěma malým rozhovorům. U dětí i obou rozhovorů se ukázala skutečnost, že o intervenci je nejlepší mluvit jako o hmyzích domečkích. “Skřítčí domečky” představují všeobecně srozumitelný kulturní archetyp a téměř každý je někdy stavěl ve školce, na táboře nebo se svými dětmi.

Při druhé stavbě “domečků” jsem se na terase Corsa pohyboval převážně sám a nedošlo k žádné zásadní interakci s jiným člověkem. Vlastně až večer, když jsem se vrátil dokumentovat, doprovodil mě místní amatérský filmař, který se mnou předtím konzultoval svůj scénář. Smysl intervence nechápal a celá věc mu připadala zbytečná, tak jsem mu řekl, že to jsou domečky pro hmyz. Nedá se říct, že neměl pravdu.

První realizace 5. 7. se v mnoha ohledech snažila držet návrhů. Vznikl už zmíněný věnec na lampě, potom celá řada odpočívadel (příloha B, obr. 9), jež jsem ještě propojil provázkem. Ten měl sloužit jako další příležitost k sezení a také pomoc vizuálně sjednotit celek. Ke stejnému účelu sloužil ještě jeden improvizovaný prvek a sice dlouhý oblouk ze

suché trávy. Přístřešky vznikly z kůry a nalezených kamenů. Konečně vznikl stinný prostor v rohu u lampy, kde jsem na hranu vytyčil kámen a za něj nahromadil chrástí. Přístřešky doplňovaly ještě větší navrtnané větve volně pohozené mezi ostatní komponenty. Celek bohužel výrazně rušily cestičky z oblázků, které prozrazují můj hlubinný antropocentrismus a hmyzu by k ničemu nebyly.

Druhá realizace 23. 7. navázala ve stejném prostoru na trosky té první (přístřešky jsem našel rozvalené jako trosky zaniklé civilizace). Zaměřil jsem se víc na budování celků než jednotlivých částí a celou instalaci důsledně propojil liniemi z provázku, větví a suché trávy. Obnovil jsem kamenné přístřešky a vytvořil novou stěnu z kusů kamenného obložení, která měla za úkol hlavně vytvořit stín. U lampy pak vznikl velký přístřešek se slaměnou střechou a na provázek vedoucí ke krku lampy jsem umístil odpočívadlo z bodláci. Celkově tak vznikl kompaktnější a podivnější celek s pár docela stinnými místy.

Slaměná střecha pod sebou vytváří stinnou plochu. Vedle vidíme hromadu z oblázků a jeden z kamenných přístřešků pro hmyz.

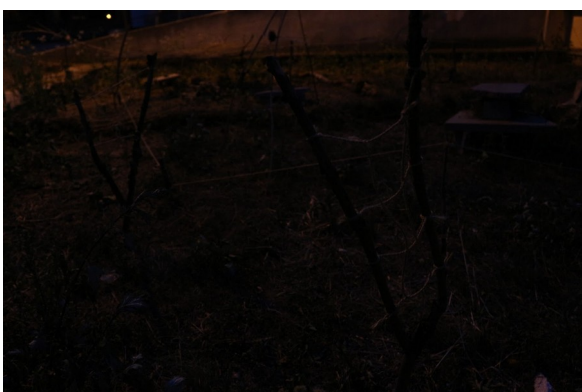
Odpočívadlo z bodláci.

V levé části je, doufám, k vidění hradba z kamenného obkladu. Uprostřed se kříží sláma a tlející dřevo.

Kompozice z provázku a slámy.

Pohled na celkovou situaci přes “lapače”, které odpočívadla připomínají.

Evaluace

Vraťme se na chvíli k filmařovi, který se mnou po setmění navštívil místo intervence. Hmyzí mobiliář, který chrání hmyz v noci před světlem, ho moc nezaujal. Důvody proč,

najdeme snadno. Prvním a zřejmým je estetika instalace. Pár kamenů, klacků a trochu suché trávy naaranžovaných na zemi zrovna neoslň. Jako kontexty mě napadají výběh v zoo, krtčí jámy, dětská hra. Ve výtvarném umění budeme hledat (na estetické rovině) kontexty těžko. V instalaci vznikly linie, které by mohly evokovat land art, ale celek je moc komplikovaný a jde přímo proti formalistickým kořenům land artu v minimalismu. Spojovat by je mohla jen inspirace v megalitických kulturách.⁶⁷

Dalo by se říct, že vůbec nápad spojit dílo s land artem vzniklo, protože instalace vznikla v exteriéru z přírodních materiálu a z knihovny na mě koukla kniha o současném umění. Tvořením bez předem zamýšleného kontextu se to snad trochu podobá práci Kryštofa Ambrúze.

„Napadá mě také Carl André, představitel minimalismu, který své dřevěné kusy trámů aranžoval do různých kompozic, ale to je zřejmě velmi vzdálená a možná i lichá úvaha, která zřejmě pramení z toho, že z knihovny vyčnívá hřbet velkého katalogu s tímto jménem na podkladu dřevěné instalace.“⁶⁸

Kontext k tomuto dílu bych hledal někde v pravěku. V době, kdy člověk ještě musel žít v souladu s přírodou, místo toho aby jí vytěžoval a doufal, že vlastní chytrostí předběhne kolaps. S nadsázkou lze vidět podobnost mezi ohněm a ztlumeným světlem pouliční lampy. Stavím se tak asi, trochu nechtěně, do proudu pedagogických osobností ovlivněných ekologickými akcenty v diskurzu výtvarné výchovy podle definice Marie Fulkové:

„Termín „ekologie“ byl použit jako metaforické podloží cesty k chápání planety Země jako součásti vesmírného celku, cesty k duchovní obnově člověka i jeho vztahů, cesty k odpovědnosti i k duchovnímu základu jiných kultur.“⁶⁹

Neodvážuji se dávat své dílo do kontextu konkrétních osobností eko-artu, ale velmi rád ho včlením do širšího diskurzu výtvarné výchovy a ekologie.

67 LUCIE-SMITH, Edward. *ARTODAY: Současné světové umění*. Přel. Jana Solperová a Zbyněk Heřmánek. Praha: Slovart, 1996, s. 113.

68 AMBRÚZ, Kryštof. 2017. *Bez názvu*. Brno. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Fakulta výtvarných umění. Vedoucí práce Jan Šrámek. s. 10.

69 FULKOVÁ, Marie. *Diskurs umění a vzdělávání*. Nakladatelství H&H, Praha, 2008, s. 36.

Aktivita stavby hmyzího mobiliáře ukázala, že naše sdílení světa s hmyzem se dá velmi snadno učít tvořivým způsobem. Vytvářet prostředí zajímavé pro hmyz lze téměř všude. Stačí najít místo s tlející větví nebo starým listím. Ve své podstatě jsem si při svém budování domečků hrál. Témata hry a performance jsou propojená. Alice Koubová píše o tom, jak se performance jako teoretický pojem poprvé objevila ve výzkumech herního chování. Vztah performance a hry shrnuje tezí:

“Performance je taková hra, ve které je zesílená pozornost na lidskou subjektivitu a její sebezdojování v rámci sebevztahu. Toto zdvojení se děje skrze subjunktní funkci (jako kdybych).”⁷⁰

V mém případě to znamená, že k instalaci hmyzího mobiliáře by se dalo přistupovat také jako k performance nebo alespoň hře. Celou dobu jsem stavěl domečky „jako kdyby“ pro hmyz, přestože jsem si uvědomoval, že vůči původnímu prostředí jim bez hlubší znalosti entomologie moc nepřilepším. Naopak jsem v jednu chvíli bral mravencům střechu nad hlavou, abych vytvořil svůj nesmyslně velký přístřešek. Nepřímo a téměř nahodile se mi podařilo naplnit můj původní záměr pojmut prostor Corsa performativně.

V didaktické transformaci aktivity stavby hmyzího mobiliáře by asi performanci nahradila. Už jenom změna názvu z intervence nebo instalace na aktivitu utváří jiný vztah ke světu.

3.4.3 Samoobslužná naučná stezka

Za dobu vývoje si samoobslužná naučná stezka prošla čtyřmi verzemi a ze začátku vůbec neměla ambice stát se vyvrcholením celé této práce. T. M. A., jak se jmenovaly první proto-verze, ze začátku nebyla napojená na Corso. Úplně původní nápad vznikl při tvorbě *Zapomenuté tmy*, ale rychle jsem se rozhodl ho z koncepce listů vypustit a zpracovat jinak. Když jsem měl čas se k tomu vrátit, nabízelo se to napojit na další aktivity na Corsu.

Původně jsem stezku zamýšlel dobrodružnou hru. Něco jako táborovou „bojovku“ nebo velmi zjednodušený „dračák“ s důrazem na prozkoumávání prostoru v noci. Dítě si vytvořilo postavu a skrze hravé aktivity objevoval „duchy“ v temných zákoutích Corsa. Mezi aktivity patřilo také sbírání předmětů, ať už opravdových nebo smyšlených, jež si mohl hráč nebo hráčka zakreslit do svého inventáře (příloha B, obr 11 a 12).

⁷⁰ KOUBOVÁ, Alice. *Myslet z druhého místa: k otázce performativní filosofie*. Praha: NAMU, 2019, s. 56.

Celou hru jsem vymýšlel tak, aby se vešla na jeden papír A4 potištěný z obou stran. Ten by se po vytisknutí složil na třetinu a vytvořil tak kompaktní brožuru. T.M.A. začíná atmosférickým úvodem, jenž si dává za cíl přiblížit kamarádskou formu problematiku světelného znečištění:

“Padla noc a v ulici zavládla tma. Nebo ne? Ulici lemují lampy pouličního osvětlení.

Staň se na chvíli agentem tmy a prozkoumej okolí Corsa v Krásném Březnu. Na cestu budeš potřebovat baterku, tento list a tužku na zaznamenávání svých nálezů.

Obchodní dům Prior a kulturní středisko Corso vznikly jako střed sídliště Krásné Březno a dnes neplní svou funkci. Místo toho se objekt naplnil duchy. Přes den zde ještě funguje obchod a judo, ale v noci jenom svítí plochy mezi bloky a pochybné nalejvárny.

Ještě než vyrazíš, nakresli, jak vypadáš, vymysli si jméno a do předmětů dokresli baterku.”

Vedle nutnosti doladit text stylisticky a přizpůsobit ho konzistentně dětskému jazyku se ukazují další nedostatky. Vzniká kontrast mezi snahou vytvořit atmosféru a potřebou přiblížit realie konkrétního místa, popsat situaci. A málokdo by nechal děti jít samotné v noci na .

Také prosvítá problém, který se ukázal jako klíčový v dalších částech textu. Vytvořit pravidla hry tak, aby nevyžadovala téměř žádnou počáteční investici do jejich učení se, vedlo k pravidlům tak volným, že se vytrácel pocit ze hry. Volnost pravidel také může vést k nejasným interpretacím. Ty nevnímám jako problematické, ale rodiče mohou zmást.

“Pravidla hry:

Dojdi na bod X na mapě. Můžeš si přečíst legendu. Pak se zaposlouchej a vydej se za dobrodružstvím.”

Původně mělo být součástí zapojení více smyslů, které může u zvědavých dětí vést k vývoji hry nezvyklými směry.

“ 2. Vždy když na mapě narazíš na místo označené písmenem, můžeš si přečíst legendu.”

Zde se srozumitelnější formou pouze opakuje část prvního pravidla.

“ 3. Své objevy zakresli do předmětů. Svou trasu můžeš zakreslit do mapy.”

Možnost kreslit si nálezy byla, proč jsem se dlouho nechtěl koncepcí hry vzdát.

“4. *Prohledávej baterkou temné kouty. Kolem Corsa se nachází několik duchů. Schválně jestli je zvládneš všechny najít.*”

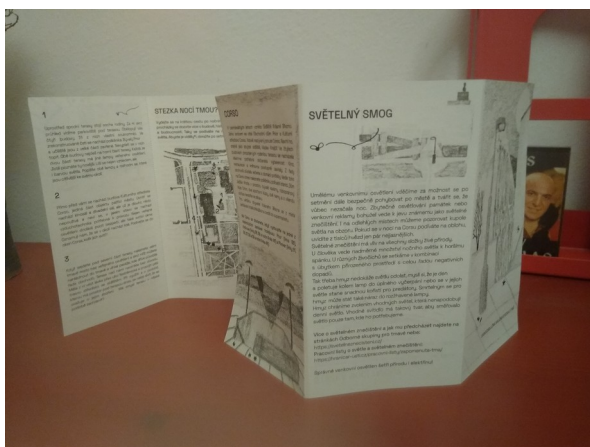
Přidání samolepek duchů vzniklo spíš z potřeby vymyslet ještě nějakou herní mechaniku. Jejich hledání vidím jako zábavný prvek, ale chybí mu propojení se vzdělávací rovinou. Tu se snažím nahradit dalším textem v listu, kde každý z duchů dostane krátký popis. Co duch, to problém spojený s Corsem a Krásným Březnem, ale žádný z nich se nespojuje s klíčovou tematikou tmy a světla. S duchy také souvisel plán vytvořit jejich samolepky a nalepit jich do nejtemnějších koutů lokality. List by tak bylo použitelný jen do té chvíle než by někdo samolepky strhl.

Duchové reflektují moje pojetí hlavních problémů Krásného Března a Corsa před proběhnutím participačních aktivit v rámci *Corsa pro nás*, které výrazně posunuly moje chápání lokality. V době vytvoření postav duchů mi vadila zejména absence kultury a komunitního života, plány na výstavbu nových montovaných supermarketů a absence zájmu obyvatel a obyvatelek Krásného Března o svojí čtvrť.

Poslední část textu první verze tvoří několik bodů zájmu vyznačených na mapě s aktivitami. Na té jsem se rozhodl postavit druhou verzi tmy. Jako naučnou stezku s hravými zastaveními (Příloha B, obr. 13 a 14). Zůstal jsem i stejného fyzického formátu. Abych usnadnil možnost si stezku vytisknout doma nebo ve škole, rozhodl jsem se udělat jí v odstínech šedi. Zdaleka nejdůležitější změnou bylo necílit list jenom na děti. Stále jsem se snažil udržet všechny informace tak, aby neobsahovala náročná slova. Zároveň jsem se nebát tam dát informace a skrz stezku vzdělávat.

Druhá verze má v hrubé už všechno, co má i verze čtvrtá a finální. Zastavení jsou zhruba na stejných místech, pracoval jsem s podobnými informacemi a rozložením. Rozdíly mezi druhou a třetí verzí (příloha B, obr. 16) jsou proti tomu menší. Pracuje se stejným vizuálním stylem, který jsem mezitím rozvedl a se stejnými zastaveními. Texty prošly důslednou revizí, aby byly stylisticky čisté a podávaly informace jednoduše a srozumitelně. Jednotlivá zastavení stále kladou otázky a vnášejí do jinak celkem suché stezky prvek subjektivity.

Čtvrtá a poslední verze (příloha C) odstranila některé zbytečné otázky a celkově jsem učesal grafickou podobu. Také jsem trochu zmenšil formát, abych mohl list vytisknout i s ořezy na domácí tiskárně. Poslední změna činí stezku jako celek trochu víc uživatelsky náročnou, ale aby k vytvoření graficky uspokojivé verze k tisku bez ořezu bych musel znovu změnit vizuální styl a ilustrace by nesměly jít až do krajů. Na druhou stranu jsem na vnitřní straně přerušovanou čarou naznačil předěly. Stezka se skládá z titulní strany, krátkého textu o Corsu, krátkého textu o světelném znečištění, mapy a šesti zastavení na Corsu a v okolí. Každé ze zastavení se věnuje nějakému jevu spojenému s umělym osvětlením, většina se světelným znečištěním.

Evaluace

Brožura *Do Klíše: Průvodce ústeckou čtvrtí* vznikla ve své podobě jako logické vyústění image místa. Rád bych si myslel, že můj leták také odráží image místa a může být nástrojem k jeho poznání. Co se mi myslím podařilo, bylo vzít všechny informace o Corsu, městských prostorech a světelném znečištění a aplikovat je ve srozumitelné podobě.

Vzhled a jednoduchost použití by se určitě ještě daly posunout. Existují nějaké mouchy v sazbě, kterou jsem se nerozumně rozhodl dát do bloku. Styl ilustrací by chtěl vypilovat a hodiny by se daly ztratit hledáním vhodného fontu.

Pokud vezmeme stezku jako vzdělávací nástroj, dostáváme se na tenký led. Kdo chce, nalezne v krátkých textech spoustu zajímavých informací, které mu mohou pomoci ke větší vnímavosti a k zájmu o Corso nebo světelné znečištění. Ale najít někoho, komu by se

hodila stezka do výuky se mi zdá nemožné. I proto se ve výsledku obrací spíš na dospívající a dospělé.

Závěr

Při psaní textu o noci ve městě se ukázalo těžké neotvírat stále nová témata, nenahlížet do mnoha dveří u problematiky, která ve své podstatě vychází z naší spotřeby času. Snaha napojit na sebe světelné znečištění a dočasnou fascinaci objektem Corsa přinesla očekávatelné komplikace. Témata se mi povedlo skutečně propojit až na úplném konci, ve třech večerních výstupech z Corsa. Rád bych je a jejich evaluace nazval třemi dílčími závěry této práce. Mnoho dalších drobných závěrů a hodnocení se objevuje v textu průběžně jako výsledek snahy uzavírat nechtěně načatá témata držet se jednoho směru.

Zbývá zodpovědět poslední otázku. Má smysl téma, ve vzdělávání okrajové a tématům výtvarné výchovy vzdálené, aplikovat v lokálním kontextu? Osobně ho vidím v tom, že můžeme na konkrétních případech kreativním způsobem ukázat jednotlivé jevy. Tím, že mluvíme o jedné konkrétní lampě, přenášíme znalosti o světelném znečištění skrz žitou skutečnost, se spíš stane, že si námi poučená osoba bude všimnout osvětlení a toho jakým způsobem působí na své okolí. Můj poslední výstup, samoobslužná naučná stezka, je vlastně příliš složitou ukázkou toho, jak ve výuce aplikovat pracovní listy *Zapomenutá tma*. Použít konkrétní a dostupné příklady. Samoobslužné naučné stezce se také daří, dle mého názoru srozumitelně, předat všechny podstatné informace o světelném znečištění lépe než první kapitole tohoto textu. Opravdu omezené místo na text (z vlastní volby) mě donutilo přemýšlet nad každým slovem a nechat část na čtenářově uvážení. První kapitola naproti tomu balancovala mezi snahou předat informací co nejvíce, předat je stručně a připomenout danou informaci vždy, když se stává relevantní.

Určité průběžné vytracení se člověka ve prospěch nelidských aktérů v poslední kapitole práce ukazuje smysl toho zabývat se světelným znečištěním ve městském (lidském) prostředí. Jenom odvrácením se od člověka do sebe zahleděného může dojít k další proměně a obnovení schopnosti vidět.

Seznam použitých informačních zdrojů

Knihy:

BRÜCKNEROVÁ, Karla. *Skici ze současné estetické výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5616-9.

DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*, přel. Josef Fulka a Pavel Siestrzomek. Praha: :intu:, 2007. ISBN 978-80-903355-5-4.

FULKOVÁ, Marie. *Diskurs umění a vzdělávání*. Praha: Nakladatelství H&H, 2008. ISBN 978-80-7319-076-7

FULKOVÁ, Marie a kol. *Muzejní a galerijní edukace 2. Učení z umění. Vzdělávací programy Uměleckoprůmyslového musea v Praze a Galerie Rudolfinum 2012 a 2013*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta a Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2013. ISBN 978-80-7101-127-9.

GEHL, Jan. *Města pro lidi*, přel. Karel Blažek a Bronislava Blažková. Brno: Partnerství, o.p.s., 2012. ISBN 978-80-260-2080-6.

IVANOV, Nikola, ed. *Odpočinek v neklidu: Biopolitika spánku a bdění*. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-0535-7.

KOŤÁTKOVÁ, Eva a JANEČKOVÁ, Hana, ed. *Dotek zvířere*. Praha: Artmap, 2021. ISBN 978-80-907873-6-0.

KOUBOVÁ, Alice. *Myslet z druhého místa: k otázce performativní filosofie*. Praha: NAMU, 2019. ISBN 978-80-7331-511-5.

LUCIE-SMITH, Edward. *ARTODAY: Současné světové umění*. Přel. Jana Solperová a Zbyněk Heřmánek. Praha: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-97-1.

LYNCH, Kevin. *Obraz Města*, přel. Lenka Popelová a Jaroslav Huťa. Praha: RNDR. Ivana Hexnerová - BOVA POLYGON, 2004. ISBN 80-7273-094-0.

HALUZÍK, Radan (ed.) a kol. *Město naruby: vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3041-2.

Diplomové práce:

AMBRÚZ, Kryštof. 2017. *Bez názvu*. Brno. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Fakulta výtvarných umění. Vedoucí práce Jan Šrámek.

Brožury a časopisy:

Hraničář 2020-2021. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2021.

Hraničář 2021-2022. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2022.

Jednoduchá osvětlovací příručka: Doporučení pro šetrné moderní osvětlování. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2021.

Sluneční město: Ústecký architektonicky průvodce 1948-1989. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2021, ISSN 1336-9644.

ŠŤASTNÁ, Tereza a ŠŤASTNÝ, David. *Do Klíše: Průvodce ústeckou čtvrtí*. Ústí nad Labem: KHI, FF, UJEP, 2022.

Ostatní dokumenty:

Zápis z jednání konaného na Magistrátu města Ústí nad Labem ve věci: „Projekt Corso“. Ústí nad Labem, 21. 1. 2021.

Audiovizuální zdroje:

Za jak dlouho začnou psa pálit pacičky když vystoupí na dálnici [film]. Režie Anna PETRUŽELOVÁ. Česko, 2022.

Zapomenuté světlo [film]. Režie Vladimír Michálek. Česko, 1996.

Lidé [film]. Režie Kateř Tureček. Česko, 2022.

Internetové zdroje:

ANGERMANNOVÁ, Anna. Zchátralé ústecké středisko Corso se celkové opravy nedočká, byla by drahá. In: *iDnes.cz* [online]. 7. 7. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/krasne-brezno-stredisko-corso-oprava-penize-nedvedicky.A220704_102033_usti-zpravy_grr

Data Detox X Youth. *Data Detox Kit* [online]. Berlín: Tactical Tech. Poslední změna 14. 4. 2021 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://datadetoxkit.org/en/families/datadetox-x-youth/>

- DE DECKER, Kris. How (Not) To Resolve the Energy Crisis. In: Low-tech Magazine [online]. 18. 11. 2009 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://solar.lowtechmagazine.com/2009/11/renewable-energy-is-not-enough.html>
- HRNČÍŘOVÁ, Agáta a DVOŘÁK, Max. Raut: Pro nerůstovou společnost potřebujeme uměleckou imaginaci. In: *A2larm* [online]. 22. 2. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2022/02/raut-pro-nerustovou-spolecnost-potrebujeme-umeleckou-imaginaci/>
- Kdo se bojí, nesmí do města. *Hraničář* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://hranicar-usti.cz/pracovni-listy/kdo-se-boji-nesmi-do-mesta/>
- Light Pollution Effects on Wildlife and Ecosystems. *International Dark Sky Association* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.darksky.org/light-pollution/wildlife/>
- LOSKOTOVÁ, Pavlína a CHOMANIČOVÁ, Viktorie. *Vladimíre, pojďme do Labe* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 2019 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: https://hranicar-usti.cz/wp-content/uploads/2022/05/slunecni_mesto_2019__pracovni_listy.pdf
- MEDŘICKÝ, Hynek. Vliv světla na živé organismy. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 7. 5. 2021 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://youtu.be/AFz62HSltQ>
- NOVÁK, Pavel. Z belgických dálnic mizí osvětlení, elektřina je drahá. In: *Český Rozhlas* [online]. 7. 2. 2012 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://zelenavlina.rozhlas.cz/z-belgickych-dalnic-mizi-osvetleni-elektrina-je-draha-7916931>
- Regulace Krásného Března. *Ústí-Aussig.net* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.usti-aussig.net/clanky/cist/nazev/4-o-projektu>
- Remain in the Dark. In: *Youtube* [online]. Nikola Ivanov, 4. 10. 2020 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=3QvmDIVTO5A&t=1s>

Re-vize Ústí 01: Vysokorychlostní trať. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 24. 1. 2018 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://youtu.be/Z95hfPkSV1c>

Světelné znečištění a příroda. *Světelné znečištění* [online] Odborná skupina pro tmavé nebe. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://svetelneznecisteneni.cz/co-je-svetelne-znecisteneni/154-2/>

Světelné znečištění (v kostce) [online]. Česká astronomická společnost [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: http://svetelneznecisteneni.cz/data/letacky/sz_v_kostce.pdf

Světlo: Gabriela Procházka. In: *Youtube* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál a Galerie Hraničář, 11. 3. 2022 [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=FRQVVDi8xuA>

Vize. *Krásné Březno a Neštětice: Revitalizace* [online]. [cit. 3. 12. 2022]. Dostupné z: <http://krasnebrezno.cz/vize.html>

Seznam příloh

Příloha A – Ukázka pracovních listů

Příloha B – Obrazová dokumentace

Příloha C – Ukázka samoobslužné naučné stezky